

צורת הכינויים החבורים -ה, -ת, -ה במסורותיה של הלשון העברית

מאת

זאב בן-חיים

הכינויים הנדונים כאן שונים הם זה מזה מבחינת תפקידם בלשון. מצד מוצאם ההיסטורי, ואף מפאת סבך הבעיות הדקדוקיות הכרוכות בהם, אולם הצד השווה שבהם הוא, שבמסורה המקובלת, הטברנית, כולם מסתיימים בתנועת הקמץ. עובדה זו בלבד מביאה אותנו לכוללם יחד ולסקור את מצבם במסורות השונות של הלשון, את מידת תאימותן של המסורות זו לזו, ואת מידת חליקותן זו על זו, כדי שנעמוד על שרשי השתלשלותם בלשוננו.

מרכז הכובד בכל הפרשה הזאת נתון הוא בכינוי -ה, ומשום כך מן הראוי, שנתחיל בו ונקדים דברים הצריכים לגוף הבירור.

כלל נקוט בדקדוק העברי:

(1) כשהכינוי -ה מצטרף למלה המסתיימת בתנועה, הרי צורתו -ה גרידא ואינו מוטעם,

כגון: אֶבֶרֶת, שֵׁיף, עֲלִיף, שְׁמִירָה;

(2) כשהכינוי מצטרף למלה המסתיימת בעיצור, הריהו מוטעם¹, וצורתו: (א) עתים -ה גרידא, והמלה המצטרפת לכינוי, מתגלה לעינינו בצורה קודמת לשלבה ההיסטורי, כגון: בֶּנֶה, שֶׁמֶךְ, הֵינּוּ בֶן-הָ, שֶׁם-הָ; (ב) עתים -ה, הווי אומר שווא בצירוף -ה, ואילו המלה המצטרפת לכינוי צורתה היא הרגילה בלשון (לפחות בנוגע להברה הקודמת ל-ה), למשל: דָּךְ, דָּמָה, דָּבָרָה, ולא יִדְּךָ וכו' ב, בניגוד לנטיית המלים הללו עם כינויי הנוכחים והנוכחות, המקיימות את הפתח (השלב הקדום) בהברה המקבילה, כמו דָּבָרְכֶם וכו' ב; (3) נוסף על כך יש לו לכינוי הנידון במלים מסוימות צורת הפסק החסרה תנועת הקמץ בסופו: -ה.

תמונה לשונית זו, העולה מן המסורה הטברנית, ממילא מעלה על הדעת כמה שאלות מטרידות. ראשית, מה יסודו של הבדל ההטעמה שבין מלה המסתיימת בתנועה לפני הכינוי ובין מלה המסתיימת בעיצור? שנית, לפי חוקי ההברה הרגילים של העברית המוסקים משאר התופעות, נכון אדם להניח, שההברה לפני הכינוי הוה בכגון שֶׁמֶךְ סגורה היא, הווי אומר השווא נח הוא, ואילו ההברה שלפני אותו הכינוי בכגון דָּךְ פתוחה היא, ו"א השווא נע הוא, ואמנם לפי נקודת ראות זו מנוסח הכלל הנ"ל; מהו אפוא

1 עי' הערה 80.

היסוד הכינויי, ישאל השואל, -ך גרידא או -ך ושווא קודם לו (-ך) ו שלישית, מה יחסו של התחליף -ך בצורת ההפסק ל-ך ו היש קשר של תולדה ביניהם? תשובה המניחה את הדעת, מוסכמת ומקובלת על הכול, לא ניתנה עד היום. ברי שאין כל אפשרות להשיב תשובה על כך מתוך התבוננות במצב המגובש של המסורה המוסכמת, וכמו בשאלות רבות אחרות בדקדוק הלשון, אף כאן הכרח הוא לנסות לאגל תחילה את הצורות הקדומות בעברית, או יותר נכון הקודמות לעברית, כדי להכיר את הרקע, שאפשר היה להן לצורות העבריות לצמות ממנו.

מתוך העובדה שבלשונות שמיות שונות צורתו של הכינוי לנוכח הוא -ka — באחדות מהן תנועתו קצרה (כגון בערבית ובגעז) ובאחדות תנועתו ארוכה (כגון באכדית², בסיגרי ובטיגריניה³) — הגיחו חוקרים שונים⁴, כי באם-השמית הייתה תנועתו של הכינוי עתים קצרה ועתים ארוכה (anceps⁵). העברית, כך מניחים, ירשה את הכינוי בתנועתו הארוכה, ולא הפכה תנועת ā לō, כיוון שלא היה הכינוי מוטעם⁶. חוסר ההטעמה הקדום משתקף עדיין באותן הצורות, שבהן קודמת תנועה לכינוי הוה ובצורות ההפסק בכלל. מטעמים, שעליהם לא הגיעו החוקרים לכלל דעה מוסכמת⁷, חל מעתק הטעם.

2 נשירתה של התנועה הסופית באכדית מאוחרת היא, עי' A. Ungnad, Grammatik des Akkadischen³ p. 22, § 10 u.

3 עי' J. Barth, Die Pronominalbildung in den semitischen Sprachen § 16d, p. 45; C. Brockelmann, Grundriss usw. I p. 309, ea.

4 עי' ברוקלמן שם סימן ee, ובעקבותיו יצאו H. Bauer und P. Leander, Historische Grammatik der hebräischen Sprache p. 255.

5 Harris Birkeland Akzent und Vokalismus im Althebräisch, Oslo 1940 עמ' 12—13 חולק על ההנחה בדבר כפילות הכמות של תנועות מסוימות באם-השמית. כל עצמה של ההנחה הזאת מבוססת על ההשקפה שיש בסיס משותף, באם-השמית, להבדל הכמות שבתחומי הלשונות הנפרדות. לדעתו יכולות התקצרות או התארכות לחול בנכולותיה של כל אחת מן הלשונות המקורבות לחור, ואין הכמות המתגלה בהן עשויה להורות על המצב הקדום באם-השמית. את העובדה שבעברית, למשל, נמצא -תי לנוכחת (שקמת) על יד -ך הוא מפרש כ-השבה (Restitution) מתוך שכבה לשונית אחרת, שעדיין שימרה -תי (לדעתו שכבה של נורדים, שחדרה מדי פעם בפעם לחוג המתורבת). "השבה של שכבה אחרת" הרי זה לשון אחר לתערובת לשון. בתורתו הירועה של ה' באור לנבי העברית. איך תוסבר העובדה, שבאדמית, במקרא ומחוצה לו, אנו מוצאים צורות -ך ו-ךה זו על יד זו, והלא כתיבם רוסו, כי פעמים נהגית התנועה הסופית ופעמים לא. האף כאן ימצא השבה מתוך שכבה אחרת?

6 בירקלנד שם עמ' 47—48 חולק על ההפרש. הוה במעבר ā < ō בין תנועה מוטעמת ולשאינה מוטעמת ואין המקום כאן להאריך בזה. אך ראה את ערעורו של ברוקלמן בספרו של בירקלנד עמ' 128.

7 לפי באור וליאנדר שם חל המעתק בהיקש לצורות הנקבות -kianna, שהן גם השמיעו על צורות הזכרים -kaem — ואילו בירקלנד סבור (שם עמ' 65): Die Ursache der

במלים בעלות כינוי -ק, שפגע בצורות המסתיימות בעיצור, והוא נתיישוב על הכינוי, אלא שלא היה בכוחו להביא לחילוף $\bar{a} < \bar{o}$, מאחר שחוק החילוף כבר תש כוחו קודם לכך⁸. ההנחה, שמוצא -ק העברי הוא $\bar{k}a$ - דווקא, הכרחית היא להבנת קיומה של התנועה הזאת, שכן תנועה קצרה בשלב הקודם לעברית בסופה של מלה ובלתי מוטעמת אינה מתקיימת בעברית, כידוע למדאי. $\bar{k}a$ - דין הוא שישתקף בעברית הטברנית בכינוי חסר תנועה בסופו, כמו למשל בארמית לניביה; ואמנם הצורות המועטות חסרות התנועה בכינוי הנוכח, כגון עֶנְקָה, אִיתָה, בָּהָה, לָהּ וכיו"ב, נתפרשו כתולדות של צורות קדומות בעלות הכינוי $\bar{k}a$ - דווקא. בציור - השתלשלות זה לא ניתנה תשובה לסיבת ההבדל שבין -ק ל -ק. ההנחה שהשווא שלפני -ק נע הוא (כדעת כל המדקדקים) מוליכה בהכרח לידי המסקנה, שהכינוי נצטרף למלים המסתיימות בעיצור, לפחות לחלק גדול מהן, בחציצת תנועה ביניהם. גם אם ניתן לחלוק בטיבה של תנועת החציצה הזאת, אם היא שיור של תנועת היחסה (casus) הקדומה⁹, או תנועת עזר בלבד¹⁰, מציאותה בדרגה הקודמת לעברית אינה שנויה במחלוקת. וזה גוף השאלה: מה הטעם שצורה כגון $\bar{y}ada/i/uk\bar{a}$ התפתחה לעברית ל- $\bar{y}ad\bar{e}k\bar{a}$ יִדְהָה, ואילו הצורה כגון $\bar{s}ima/i/uk\bar{a}$ נעשתה $\bar{s}imk\bar{a}$ שִׁמְקָה? גדולה מזו. במלים בעלות שלוש הברות, למשל, יכול הטעם לחול, לפי השיקול, או בהברת הכינוי או בהברה הראשונה, אך לא בהברה הסמוכה לכינוי, שהרי היעדר תנועה או צמצומה בעברית ההיסטורית אין להבינם בשום פנים, אילו הייתה

Verschiebung im Kontext) ist ganz klar(?): Da bei der Durchführung der pausalen Lautgesetze auch im K. der kurze Vokal nicht betont sein und im K. nicht gedehnt werden konnte, so mußte der Akzent auf \bar{k} verschoben werden. Es gibt überhaupt keine andere mögliche Erklärung dieser Erscheinung. Merkwürdig ist aber dasz sich nur bei dieser Form des Nomen suffixum eine besondere K.-Form entwickelt bzw. erhalten hat, während sonst die P.-Formen (z. B. $\bar{s}ir\bar{e}n\bar{u}$) gesiegt haben. B

סופו של הדסבר מעיד על רעיונותו. על שום מה נשתמרה צורת הקונטכסט המשוערת במלה בעלת הכינוי -ק? אם אמנם היה הכרח להטעים תנועה קצרה, באיזו צורה מן הצורות, בהברה פתוחה ולא להאריך את התנועה ע"י כך, שלא לפי כללי הכסות של התנועות בעברית, הרי נהג בה הסנהג לקיים את התנועה דקצרה ע"י הכסות העיצור, כגון גִּמְלִים, עֶסְקָה, וסדוע אסוא לא נתפתחה צורה מעין $\bar{s}ir\bar{l}ak\bar{k}a$ (השווה יִדְהָה), אלא חל מעתק ההטעמה, שאין כרוגמטו במקום אחר? כלום חל מעתק ההטעמה בכגון גִּמְשִׁתְנִי, שהתנועה הקצרה מוטעמת בו ומנולה היא?

9 כדעת ברוקלמן שם עמ' 475 הערה.

10 כדעת אונגנאד, והלכו אחריו באואר וליאנדר שם עמ' 254, 1.

הברה זו מוטעמת. לפי כללי ההברות וההטעמה היה ראוי, שצורת *yadā'kā*¹¹ למשל, תתפתח בעברית לכדי **yeda'kā* < י־ך, וצורת *yadakā* תתפתח ל-**yadkā* < י־ך, ואמנם יש הקבלות להתפתחויות כאלה בתחום העברית (לאפשרות י־ך מקבילה י־ך בקיום התנועה שלפני הכינוי והארכתה, לאפשרות י־ך מקבילים, למשל, **sadaqa'ti* < **sadqa'ti* < צִדְקָתִי, **gadru* < **gadiru* < גִּדְרִי). ואין צריך לומר שהשתלשלות הארמית של הצורות הנדונות כאן עשויה לשמש ראיה מכרעת לכך.

ובכן לא עלה בידי החוקרים-המדקדקים להסביר את צורת הכינוי, שקודם לו שווא נע, כגון י־ך, מתוך התפתחות פוניטית עקיבה המשתלבת לחוקים הפוניטיים האחרים של הלשון העברית במסורת הטברנית, ומפני זה ניסו לפרש שווא נע זה כהגה שנוצר מתוך היקש לצורות אחרות המצדיקות את התהוותו¹².

סיוורס¹³ היה, אם איני טועה, הראשון שהטיל ספק בנכונותה של מסורת הניקוד, באשר אין היא מכוונת לשיקול דעתו בענייני ההטעמה והמקצב בעברית המקרא. הלה הגיע לכלל השערה, כי הקריאה י־ך משובשת היא, חידוש מאוחר, ולא תופעה לשונית טבעית המסורה מדור דור, ואילו הצורה המתחייבת מחוקי ההגייה העברית היא לדעתו *י־ך או *י־ך. אותה שעה שסיוורס הציע את פתרונו, יכול היה להסתייע בדוגמאות מעטות בלבד במקרא גופו ובתעתיקים יווניים כגון תה' מח, י: $\eta\chi\alpha\lambda\alpha\chi =$ היכלך, שם מד, יס: $o\epsilon\alpha\chi =$ ארחך, שם מה, ח: $\epsilon\lambda\omega\alpha\chi =$ אלהיך ועוד. רוב המקורות המנוקדים ניקוד עליון, ניקוד ארץ ישראל, וכן המסורת היהודית החייה, ההוגה י־ך בתפילה¹⁴, בלימוד המשנה ובשירת ימי הביניים, לא נודעה לו כלל.

משנתגלו המקורות הראשונים בניקוד ארץ-ישראלי ונודע, שהכינוי י־ך, וכן

11 נקשתי ר"ם את המקרה כשהתנועה היא a, וכשהתנועה היא i ראוי היה שתתפתח צורה מעין **yeda'kā* = י־ך, ברומה לצורת בעלת הכינוי לנוכחת: י־ך.

12 כך פירש יעקב בארט (באחרונה בספר הנזכר עמ' 46); ע"פ בָּךּ (> *bika) נוצרו לך, וולא נתקיים לך (> *laka) ושאר הצורות שבשמות ופעלים בעבר, ואילו צורות ההפסק, גם של בָּךּ, ע"פ לך נוצרו, שוו צורה המובנת ע"פ הכללים המקובלים.

13 E. Sievers, *Metrische Studien*, I ע' 327, 288, 324, ובייחוד Nach allem dem muß ich die sämtlichen ך der Punctatoren im Prinzip für späte Neuerungen halten, die selbst zur Zeit von Origines und Hieronymus erst angefangen hatten aufzukommen.

14 Arthur Spanier, Über Reste der paläst. Vokalisation in שם (עמ' 474) אתה מוצא לא רק בעונך, למענך, אלא אף צורות ריבוי עבריך, אלהיך, ופעל כשלת.

האחרים הנדונים במאמר זה. חסרה בהם תנועת הקמץ. עמד קאהלי¹⁵, שפרסם את מרבית המקורות שמחוץ לניקוד הטברני והכריז. כי הצורות המסורות בניקוד הטברני אינן אלא מלאכותיות, חידוש של בעלי המסורה. הוא קיבל אפוא ללא סייג את השקפתו של סיוורס. מאז 1921 לא נתקרה דעתו בעניין זה. עד שיצא להוכיח בספרו החדש The Cairo Geniza, שנתפרסם בשנת 1947, שכינוי -ך, והדומים לו בצורה, הם חידוש גמור בעברית, שחידשו בעלי המסורה במאה השמינית לספירה המקובלת, בהשפעת מסורת הקריאה של הקוראן. המיוסדת על מבטא הערבית בפי הבידואים¹⁶. טענה זו, שבהפרותה אינה מעוררת אלא תמיהה – כיוון שמטילה היא חשד כבד במהימנותה של המסורה המקובלת, שדקדוק הלשון בנוי עליה, ראויה היא לתשומת לב מיוחדת מצד החוקרים. לא יסכון עוד שום ניסיון חדש למצוא פתרון לשאלות ההגייה וההטעמה הכרוכות בכינוי -ך והדומים לו, כל עוד לא בורר ברר היטב, מה מידת מהימנותה של המסורה הטברנית בנידון זה, ומה הלימוד אנו למדים משאר המסורות החיצוניות.

לבירור השאלות האלה מוקדש המאמר הזה. מטיבו של בירור זה, שנשאף למיצוי כל העדויות על הגיית הכינויים הללו במסורות השונות ונשתדל להתבונן בהן לכל צדדיהם – ועל כורחנו נאריך בהבאות.

א. הכינוי -ך

1. ראשונה בזמן, ומשום כך אף ראשונה במעלה, היא מסורת התעתיקים היווניים והלאטיניים של כ־2000 מלים וצורות לשון מקראיות, שנשתמרו ביחוד בספרות אבות הכנסייה. החומר הלשוני המשוקע בתעתיקים הללו כבר שימש נושא לכמה וכמה הקירות מקיפות וכונס כולו בחיבורים שונים¹⁷. מתוכם לקטנו את כל העדויות הכוללות כינוי הנוכח -ך לפי בחינות הצטרפותו השונות.

15 במאמרו Die überlieferte Aussprache des Hebräischen und die Punktation

der Masoreten ב־ZAW 89 (1921), עמ' 280–239, עי' בייחוד עמ' 235.

16 בספרו נניזה וכו' עמ' 100: they have therefore to be (הכינויים הנדונים כאן) regarded as an innovation made in the eighth century...

These forms of Bedouin Arabic were introduced into the Koran by the early readers, and observed with great regularity as the only correct ones. The Masoretes imitated these forms.

17 כגון: Carl Siegfried, Die Aussprache des Hebräischen bei Hieronymus,

ZAW IV (1884) p. 34–83; E. Hatch et H. A. Redpath, A Concordance to the Septuagint (המילואים לרישאת); Franz Wutz, Die Transkriptionen von der Septuaginta bis zur Hieronymus (1933); Alexander Sperber, Hebrew based upon Greek and Latin Transliterations (HUCA XI–XIII [1937/8] p. 103 ss.); Einar Bronno, Studien über Hebräische Morphologie und Vokalismus auf Grundlage der Mercatischen Fragmente usw. (Abhandlungen der DMG, XVIII, 1943).

(1) שמות ומלות המסתיימים בעיצור לפני הכינוי

(a) הכינוי חסר תנועה סופית

τουβαχ	טובך (תה' לא, כ)	οζναχ	אֶזְנָךְ (תה' לא, ג)
²⁰ χσεδααδ	כְּצִדְקָךְ (תה' לה, כד)	εμεθθαχ	אֶמְתָּךְ (תה' ל, י)
λαχ	לְךָ (תה' ק, יג)	οραχ	אֶרְחֶךְ (תה' מד, יט)
lac (!)	לְךָ (יונה ד, ד)	βαειμουναθαχ	בְּאֵמוֹנְתְּךָ (תה' פט, נ)
²¹ μεσιαχ	מְשִׁיחֶךָ (תה' פט, לט)	βιαδαχ	בְּיָדְךָ (תה' לא, ו)
μσιαχ	מְשִׁיחֶךָ (תה' פט, נב)	βαχ	כָּךְ (ישע' כו, ג)
messiach	מְשִׁיחֶךָ (חבק' ג, יג)	βεσεδααθαχ	בְּצִדְקָתְךָ (תה' לא, ב)
νεελαθαχ	נִחֲלָתְךָ (תה' כח, ט)	βαρσωναχ	בְּרִצּוֹנְךָ (תה' ל, ח)
αβδαχ	עֲבָדְךָ (תה' פט, ט)	goolathach	גְּאֻלָּתְךָ (יחז' יא, טו)
αμμαχ	עֲמָךְ (תה' כח, ט)	dodach	דָּדְךָ (ירמ' לב, ז)
¹⁸ ammach	עֲמָךְ (תה' כח, ט)	ηχαλαχ	הִיכָלְךָ (תה' מח, י)
phalach	פָּעֻלְךָ (חבק' ג, ב)	¹⁸ echalach	הִיכָלְךָ (תה' מח, י)
σεδααχ	צִדְקָךְ (תה' לה, כח)	ουεμιναχ	וִימִינְךָ (תה' יח, לו)
σεμαχ	שְׁמָךְ (תה' לא, ד)	¹⁹ ουανανιαθαχ	וְעֲנֻתְךָ (תה' יח, לו)
θελαθαχ	תְּהִלָּתְךָ (תה' לה, כח)	εμαθαχ	חֲמָתְךָ (תה' פט, מז)

(b) לכינוי תנועה סופית

אל חֲכָךְ (הושע ח, א) alechcha, ישעך (תה' יח, לו) ιεσαχα, ישעך (כנ"ל) ¹⁸ iesacha. קאהלי גניזה עמ' 66 מגיה alechcha ל- alechchach, ו"א מוצא כאן את ההגייה אל חֲכָךְ. ואין הכרח כלל להגיה צורה זו, שכן echcha מביע חֲכָךְ בכ"ף השורש בלתי דגושה, ומוצאים אנו הרבה כמותו בניקוד הבבלי (וכן בסורית) ²². פשוט העיצור המוכפל ההגוי בשווא נע מצוי במקרים מסוימים גם בניקוד הטברני, למשל הַמְבַקְשִׁים > *הַמְבַקְשִׁים.

(2) שמות ומלות המסתיימים בתנועה לפני הכינוי

(a) הכינוי חסר תנועה סופית

ελωαχ	אֱלֹהֶיךָ (תה' מה, ח)	οιβαχ	אויבֶיךָ (תה' פט, נב)
-------	-----------------------	-------	-----------------------

¹⁸ צורה זו אני מביא על פי ספרו של קאהלי, גניזה וכו' עמ' 96.

¹⁹ ויין ושפרבר מניחים ουανουαθαχ, כי התעתיק, כפי שהוא, מראה קריאה סעין עֲנֻתְךָ, כלי גוין שתוחה, או לפחות בשוא נע, בניגוד למסורה הטברנית.

²⁰ וכבר הניה ויין ברין χσεδααχ.

²¹ לפי ברונז עמ' 163, 165 גם כאן μσιαχ.

²² ע"י מה שכתבתי במאמרי "השווא המרחף וההכפלה בעברית", "לשוננו" יא עמ' 88, העדויות שהבאתי שם.

13 malachotach	מִלְאָכוֹתִיךָ (תה' עז, כח)	ηλαχ	אֵלֶיךָ (תה' ל, ט)
αβδαχ	צָבָדִיךָ (תה' פט, נא)	dabarach	דָּבָרִיךָ (הושע יג, יד)
ηναχ	עִנְיָיִךָ (תה' לא, כג)	18 alichotach	הִלִּיכוֹתֶיךָ (תה' סח, כה)
αλαχ	עָלֶיךָ (תה' לב, כח)	εσδαχ	חֲסָדֶיךָ (תה' פט, נ)
φαναχ	פָּנֶיךָ (תה' ל, ח)	λιδαχ	לִירְאָיִךָ (תה' לא, כא)
φαναχ	פָּנֶיךָ (תה' לא, כא)		

כיוון שבתביות εσδαχ ו-αβδαχ חסרה תנועה בין σ ל-δ ובין β ל-δ, ועל כן הצורות הנ"ל זהות לצורות היחיד, מניח ברוננו שם עם' 137, שיש כאן או טעות סופר (לגבי εσδαχ) או קריאת צורת היחיד במקום צורת הריבוי (לגבי αβδαχ). להלן יתברר לנו, ששתי ההנחות גם יחד מוטעות הן.

(b) לכינוי תנועה סופית

מתִּיךָ (ישע' כו, יט) metheca

צורת metheca מגיה שפרבר שם עם' 198, 240 ל- methecha, וכנראה בדין, שכן כרגיל מובעת כ על ידי ch. אך לא מן הנמנעות, שאין צורך כלל בהגהה, כיוון שמצאנו גם לך מועתק lac, לעיל עם' 71. ודאי אין הדין עם קאהלי שם עם' 96 הגורס לשיטתו; methech; הוא מגיה אפוא a ל h. צורה כזו, אף שהיא חסרת תנועה סופית, מנוגדת היא לאופייה של המסורה הזאת, כפי שעוד ניווכח להלן. בין אם נקיים את הגירסא, ובין אם נגיהנה כהגהת שפרבר — הכינוי מסתיים בתנועה.

(3) פעלים

(a) הכינוי חסר תנועה סופית

ερωμεμεχ	אַרְוֹמֶמֶךָ (תה' ל, ב)	εελλελεχ	אַהֲלֶלְךָ (תה' לה, יח)
εσχλεχ	אַשְׁפִּילְךָ (תה' לב, ח)	ωδεχ	אוֹדֶךָ (תה' ל, יג)
ουωρεχ	אוֹרְךָ (תה' לב, ח)	ωδεχ	אוֹדֶךָ (תה' לה, יח)
ιζαμμερεχ	יִזְמְרְךָ (תה' ל, יג)	amaggenach	אַמְגְנָךָ (הושע יא, ח)

(b) לכינוי תנועה סופית

הִיזְדֶּךָ (תה' ל, י) αιωδεχχα

העיון במסורה זו מלמדנו, כי: (א) הכינוי -ך הגוי כאן כמעט תמיד (ב 50 עדויות מתוך 55) בהיאלם התנועה בסופו, ואך בדרך יוצא מן הכלל (ב 5 עדויות) בתנועת (a)α (בסופו; ב) אין הבדל בכך, אם הכינוי מצטרף לשם בלשון יחיד (המסתיים בדרך כלל בעיצור לפני הכינוי) או לשם בלשון רבים (המסתיים בתנועה שלפניו) ובכלל

זה צורות הנוטות על דרך הריבוי; ג) התנועה שלפני הכינוי היא (a'u) בשם ובמלה, וכרגיל e בצורת העתיד של הפעל, ואין זה אולי עניין של מה בכך, שבמלת אמגנך, כלומר לאחר נו"ן, אנו מוצאים את תנועת ה a דווקא, ועל כך עיין עוד להלן.

II. הניקוד הארץ-ישראלי

(א) לגבי העניין הנידון במאמר זה יש להבחין בשרידי הטכסטים המנוקדים ניקוד זה שתי חטיבות: כתבי-יד של המקרא וכתבי-יד של תפילות ופיוטים. כתבי-יד של המקרא, שיצאו לאור עד היום, מועטים הם ביחס לכתבי-יד שמחוץ למקרא ובהשוואה לטכסטים המנוקדים ניקוד בבל²³. כתבי-יד מקראים פרסם קאהלי בספרו Masoreten des Westens II, H—M, הואיל ולפנינו טכסטים מקראיים רצופים, אם במעט אם בהרבה, ופירוטם ניתן בהערה כאן²⁴ נוכל להסתפק בציון טיפוסי הדוגמאות בלבד ולצרף את מספרי השכיחות, והמעוניין ימצא בנקל את כל החומר.

(a) במלים המסתיימות בעיצור לפני הצטרף הכינוי אנו מוצאים למשל: זַעֲמָךְ (תה' סט, כה), אֲזֹנְךָ (תה' עא, א), אֲתָךְ (ירמ' א, ח), אֲצֹרְךָ (ירמ' א, ח), אֲשִׁלְחֶךָ (ירמ' א, ז) וְשִׁרְשָׁךְ (תה' נב, ז) ועוד.

(b) מלים המסתיימות בתנועה לפני הכינוי הן למשל: חֲלִלְךָ (תה' סט, כז), נִפְלְאֲתֶיךָ (תה' עא, יז) נִתְתִּיךָ (ירמ' א, ה), יוֹשִׁיעֶךָ (ירמ' ב, כח).

בכל הקטעים האמורים מצאנו את הכינוי -ך מנוקד באופן ברור ב 44 מקומות (כ"י K-14, L-24, M-6), ובכל מקום הוא מסתיים בתנועה כמקובל במסורת הסברנים, והתנועה שלפניו אף היא זהה למסורה בניקוד הסברני. יש מקום אחד בלבד, שעלול לעורר ספק, והוא דנ' יב, א (כ"י ו): עֲמָךְ בהקבלה ל-עֲמָךְ. ברם, גם כאן אפשר ללמוד בעקיפין, שביסוד כה"י הגיית הכינוי היא -ך דווקא. כי בו לא נסמן הכינוי כל עיקר ומצד אחר משמש בו הקו המאונך, המציין ברגיל את תנועת הקמץ-הפתח, אף לסימון טעם הזקף. כגון עמֶדְךָ (דנ' י, יא), בהקבלה ל-עֲמָדְךָ, אֵלֶיךָ (שם, שם, כ) אֵלֶיךָ, לָךְ (שם, שם, כא): לָךְ. הואיל ובכ"י זה נמצא הכתיב לָךְ (שם, שם, יט), ממילא מחויבים אנו להגותו לָךְ, וכבר ראה קאהלי יפה, שם עמ' 22, כי הגיית כה"י במקום הזה אינה מכוונת לניקוד הסברני במקום הזה: לָךְ. אין להעלות על הדעת, שהכוונה להגייה מעין לָךְ, שכן תנועת הצירי (הסגול) לפני הכינוי אפשרית במסורה זו רק כשהמלה מסתיימת בתנועה לפני הצטרף הכינוי, היינו בריבוי וכל ההולך אחר הריבוי. כשם שב-אֵלֶיךָ אין להעלות על הדעת במסורה זו (עי' להלן) הגייה מעין אֵלֶיךָ (כך

²³ כתבי-יד המסומנים באותיות הנ"ל כוללים: H: יחו' יג, יא — סז, לא; J: דנ' ט, כד —

יב, יג; K: ירמ' א, א — ב, כט; L: תה' נא, כא — נג, ה, נד, ט — נה, ח, מט²⁵ — עב, ד; M: שמי' כח, כט — כס, לט, ישעי' נט, י — סד, ד, ירמ' כג, כג — כו, יח (כ"י M כולל טכסטים הכתובים כתיבת קיצורים, אך אפשר להכיר על פיו את ניקוד הכינוי כשהוא כתוב כקיצור).

בתעתיקים הלועזיים). ואין הקו המאונך שבו אלא זקף, כך ב-עֲמֹך הַנִּלֵּל הקו שמעל למי"ם סימן לזקף הוא. אף כי במסורה הטברנית בא כאן סגול, וההגייה היא בלא ספק בתנועה סופית²⁴. ואמנם זקף נמצא במלת עֲמֹך שבאותו פסוק: עֲמֹך.

(ב) לעומת זאת שונים פני הדברים בכל הטכסטים שמחוץ למקרא. כאן שולט הכינוי חסר התנועה הסופית שלטון יחיד. בקטעים הנקודים ניקוד זה²⁵, שעשיתים יסוד להתבוננותנו, חישובתי ומצאתי 300 מלים בעלות כינוי -ך²⁶, ומהן רק 6 מסתיימות בתנועה בסופו של הכינוי, ואלו הן: מִשְׁפָּטֶיךָ (אד' ה), לִפְנֵיךָ (אד' ו), עֲדִיךָ (אד' יג), לִפְנֵיךָ (או34), מִצֹּרְךָ (דב' ל ח, אד' יג) וְהַחֲבִיאֲתֶיךָ (קוב' 13). אלו הן אפוא מלים המסתיימות בתנועה לפני הכינוי והבאה אחת מן המקרא.

מחוץ למקרא—דוגמאות מקרובות על כ"ד המשמרות: עֲיֹךְ (ק' ב, יא), בִּלְתֶּךָ (ק' ב), גִּלְמֵיךָ (ק' ו), וְגִלְמֵיךָ (ק' יד) [האם מכוונת ההגייה נְרִמְמֶךָ ז], מִפִּיךָ (ק' ג) וְעֵינֶיךָ (ק' יד), יַעֲרִיצֶךָ (ק' כ), נִתְּתֶיךָ (ישע' מט ו, ק' כא) וכן השווה למשל עֹבֹךְ (אד' ז) ועוד הרבה כמותן. נקבתי כאן דוגמאות טיפוסיות בלבד.

כללו של הדבר, לפי המסורה הזאת—ואני מתכוון לניקוד שמחוץ לטכסטים המקראיים²⁷—מצטיירת התמונה הלשונית הבאה: (א) הכינוי -ך חסר תמיד תנועה

It is very likely²⁴ קאהלי, בנייה עם²⁵, ששקל אפשרות זו אינו צודק במסקנתו: that we have here a Biblical Ms. in which the suffix was vocalized in the same way as in the liturgical fragments.

25 והם: קרובות על כ"ד משמרות שהוציא קאהלי בספרו Masoreten des Westens I עם' א—כג (בקיצור ק'), Max Kober, Zum Machzor Jannai דיסרטציה של בון 1929 (בקיצור קוב') Rafael Edelmann, Zur Frühgeschichte des Mahzor usw. Bonner Orientalistische Studien 1934 (בקיצור אד') Gustav Ormann, Das Sündenbekenntnis des Versöhnungstages דיסרטציה של בון 1934 (בקיצור או'). הבאתי בחשבון רק אותן צורות, שהן מנוקדות בשלמותן, או שלפחות ההברה האחרונה שלפני הכינוי נקודה, שאם לא כן אי אפשר ללמוד דבר ברור מהיעדר ניקוד על הכינוי.

26 ק' — 194, קוב' — 16, אד' — 55, או' — 35.

27 אבל הכתובים המשולבים בפיוטים דינס כדן הפיוטים בכול, בכתוב ובניקוד, למשל: פִּתַּח דְּבָרֶיךָ יְאִיר עֵינֵי פִתְּחֵם (תהי קיטקל) או לִפְתָּח תִּקְוָה (הוש' ב, יז), ק' כג. יש כאן כתיב מלא יודי"ן ואלפי"ן. בדומה לכך נהגו פרשני המקרא ומדקדקי הלשון בהבאת פסוקים ולא חששו כל עיקר להתאימם להרגלי כתיבתם. אישים יחידים כרס"ג וכריכ"ג ראו חובה לעצמם להעיר על מנהגם זה ולהתנצל על שעשו כן למען ברירות הקריאה, השווה דברי רס"ג בספר השלישי מ"ב ספריו, מהדורת סקו JQR NS XXXIII עם 196: וקד' זרע' פי אלהנא חרופה כתיבה מן אליור לילא ישתבה אלאעראב (והוספתי בכתוב אתיות יוד רבות שלא יסתפק המבטא); וכן זאת מזכיר ריב"ג בסוף הקדמתו לספר השרשים. ברי אפוא שניקודי הפסוקים הנ"ל אינם מעידים כלל וכלל על כתיב וניקוד של כתבי היד של המקרא שהיו לפני המחברים או המעתיקים (כנגד דעתו של ק' בנייה עם²⁸).

בסופו; ב) במלים המסתיימות בעיצור לפני הכינוי, הן שמות ומלות והן פעלים, התנועה של פני הכינוי היא א (קמץ או פתח, ואין אפשרות לקבוע זאת, מאחר שהטכסטים הללו נוקדו על ידי מי שהגה באופן „ספרדי“ והחליף את הסימנים י, - ללא שום עקיבות); ג) במלים המסתיימות בתנועה לפני הכינוי אין הבדל באיכותה של התנועה בין המסורה הטברנית למסורה הזאת, וממילא יש אותו הבדל בין יחיד לרבים בשמות כמו במסורה הטברנית ובהיפוך למסורת התעתיקים.

מתוך ב) אתה שומע, כי אין במסורה הזאת כינוי המקביל ל-ex בצורת העתיד של הפעל.

III. הניקוד הבבלי

א) בדומה לניקוד הארץ-ישראלי עלינו להבחין אף כאן שתי חטיבות: כתבי-יד של המקרא וטכסטים אחרים, ונקל לראות מן הטכסטים שבספר Masoreten des Ostens לקאהלי ומן סיכום העובדות הדקדוקיות שבסופו, המתייחס לכל החומר הלשוני במסורת מקרא זו²⁸, שלא מצאנו אלא צורה אחת בלבד חסרת תנועת הקמץ בסופו של הכינוי, והיא ארצך²⁹ בתה' פה, ב, שם עמ' 196. אך באותו כה"י גופא אנו קוראים גם וקצפך (תה' קב, יא), שם עמ' 196 (והנה לפי זה את הניקוד בעמ' 132), ו"א צורה בעלת תנועה בסופו של הכינוי, ובלא כך ברי, שבמלת ארצך נשמט הסימן שמעל לכינוי, וצ"ל ארצך (במקביל למסורתנו ארצך). שכן אילו הייתה הכוונה לכינוי חסר התנועה, היה בוודאי נכתב ארצך; בניקוד זה קיימת הבחנה קפדנית בין סימן הפתח (הסגול) לסימן הקמץ.

ב) מאלפות ומעניינות ביותר תוצאות בדיקת הטכסטים הלא-מקראיים, ונראה לי, שיש בהן הפתעה כלפי הדעה המקובלת (עי' למשל בספרו של פורת המובא בהערה 29, עמ' 92). רובו ועיקרו של החומר המנוקד ניקוד זה סוכם סיכום עובדתי בספרו הנ"ל של א' פורת²⁹; ממנו ומתוך כתבי יד של המשנה שפרסמו פרידמן³⁰, קאהלי-ווינברג³¹

²⁸ גם של כתבי-יד, שלא פורסמו עדיין.

²⁹ „לשון חכמים לפי מסורות בבליות שבכתבי יד ישנים“, הוציא לאור ועד הלשון העברית בסדרת „מחקרים לשוניים“ ערוכים ע"י נ"ה טורטשינר [טורסיני], תרצ"ה.

^{29a} מהיעדר סימן סתאים יותר לציון הפתח (הסגול) הבבלי בדפוס נבחרה האות ע"ן, שטמנה בעצם נתפתח הסימן המדובר.

³⁰ Chaim Baruch Friedmann, Zur Geschichte der ältesten Mischna Überlieferung usw. Jahrb. der. Jüd. Literarischen Gesellschaft in Frankfurt a. M. Bd. XVIII (1927)

³¹ ב-HUCA כרך X עמ' 185–222, להלן בקיצור כ"ו.

וקאהליג, שאובות העדויות הבאות. כיוון שמספר העדויות אינו מרובה כאן, והמסורה הזאת רבגונית היא, אביא כל מה שמצאתי.

(1) שמות ומלות שמסתיימים בעיצור לפני הכינוי

(a) הכינוי חסר תנועה בסופו

לְמֹדֶךְ (ויק' א, אחרי מות ט, יג — ס"ה פעמיים) פ' 71	אֲזֵלֶךְ (חובה יג, כג) פ' 109
מִדְּתֶךָ (עדויות ו, ח; שם ו, ט — ס"ה פעמיים) קא 295, 294	אֶתְךָ (קדושים ב) פ' 92
מִמֶּךָ (נדר' א, א — ס"ה ג' פעמים) קא' 281	בְּטַחֲוֹנֶךָ (אחרי מות יג) פ' 92
נִפְשֶׁךָ (אמור יד, ב) פ' 101	בְּעֶצְמֶךָ (משקין א, ג) קא' 303
נִפְשֶׁךָ (אחרי מות יג) פ' 92	חִבִּירְךָ (אחרי מות ה, ז) פ' 116
סוּפְךָ (קדושים ב) פ' 92	יְבִרְכֶךָ (רות ב, ד, ברכות טו) פ' 194, ק"ו 209
רֹאשְׁךָ (נדר' ט, ה) קא' 290	לִבִּיתְךָ (נדר' ח, יג) קא' 289
תְּסִיחֶךָ (משלי ו, כב; אחרי מות ט, יג, אמור י — ס"ה פעמיים) פ' 42, 82	לִימְדֶתְךָ (אחרי מות ח, יא) פ' 63
	לֶךְ (נדר' א, א; שם ב, ב; שם ח, יג — ס"ה ח' פעמים) קא' 281, 289

(b) הכינוי הוא בעל תנועה בסופו

לְנִפְשֶׁךָ (אגדתא דבמעשה) פ' 191	אֲמֶךָ (ויק' יח, יג, אחרי מות ט, יג) פ' 99
מֵאוֹדְךָ (דב' ו, ד, ברכ' ט, ד — ס"ה ג' פעמים) ק"ו 208	אֲמֶךָ (משלי כג, כב, ברכ' ט, ו) ק"ו 209
נִפְשֶׁךָ (דב' ו, ד, ברכ' ט, ד — ס"ה ג' פעמים) ק"ו 208	אֲרוֹמֶמְךָ (תה' ל, א, בכורים ג, ד) פ' 66
עֲבֹדְךָ (אחרי מות ב, ב, ב) פ' 92	אֶתְךָ (ויק' יט, יג) פ' 92
עֲמֶךָ (אחרי מות ד, ד, ד) פ' 92	בְּהִמְתֶּךָ (ויק' יט, יט, קדושים ב, ד) פ' 116
קִדּוּשְׁךָ (אחרי מות ב; ב, ב; ג) פ' 92	בִּלְבָבְךָ (ויק' יט, יז, נדר' ט, ד) קא' 290
קִרְבֶּנְךָ (ויק' א, ה, נדבה יב ג) פ' 136	וְיִעֲנֶךָ (דב' ח, ג, אחרי מות ה, ז) פ' 67
שְׂאֲדֶחְךָ (צו יא, יז) פ' 44	וְיִרְעִיבְךָ (דב' ח, ג, אחרי מות ה, ז) פ' 80
	יְבִרְכֶךָ (דב' כג, כא) פ' 66
	לִבְבְךָ (דב' ו, ד, ברכ' ט, ד — ס"ה פעמיים) ק"ו 208

82 ב-HUCA כרך XII-XIII עם' 280-285, להלן בקיצור קא'.

בריסטאציה של מנחם זולאי, Zur Liturgie der babyl. Juden, Geniza-Texte usw., Bon. Or. Stud. 1983. הניקוד של הטכסטים המנוקדים ניקוד בבלי בלתי-רצוף הוא, ולא העליתי מהם דבר. אין ללמוד — כמוכח — מכונן השלישית (עם' 29), גִּנְרִיתִךְ (83) שהכינוי אינו הנוי בתנועה סופית, בפרט כאן כשההברה שלפני הכינוי מסתיימת בתנועה. ועי' בפנים עם' 77, וכן בסופה של ההערה 25.

(2) שמות שמסתיימים בתנועה לפני הכינוי

אֲבִיךָ (אגדתא דכמעשה) פ' 191	יִצְרָיִךְ (ברכ' ט, ד) ק"ו 208
אֲחִיךָ (ויק' יט, יט נדר' ט ד), קא' 290	יִקְרָבֶיךָ (עדויות ה, ט) קא' 293
אֲחִיךָ (נדר' יא, ד) קא' 292	יִחְקֶיךָ (עדויות ה, ט) קא' 293
דְּחִיתֶיךָ (צו יא, יז) פ' 38	מְמוֹנֶיךָ (ברכ' ט, ד) פ' 118, ק"ו 208
וְאֲבִיךָ (נדר' ה, ו) קא' 286	מַעֲשֶׂיךָ (עדויות ה, ט) קא' 293
וְמַעֲשֶׂיךָ (עדויות ה, ט) קא' 293	תּוֹרַתֶיךָ (ברכ' ט, ו) ק"ו 209

בנוגע לעדויות המובאות לעיל יצוין, כי אין ודאות, אם נתמצה כל החומר המנוקד ניקוד זה וכלול במקורות הנזכרים, כיוון שספרו של פורת מיוסד על כתבי יד, שחלקם עדיין לא יצא לאור, ולא היו לנגד עיניי, לא הם ולא תצלומיהם, ומצד אחר מגמת המחבר לא הייתה רישום קונקורדאנציוני של כל הצורות. אע"פ כן אין ספק כלל, שהחומר המוצע כאן מייצג נאמנה את שיטת הנקדנים הללו לגבי הכינוי הנידון.

למדנו אפוא, שבנוגע לניקוד הטכסטים המקראיים אין הפרש בין הניקוד הבבלי לניקוד הטברני, ומה שנוגע לספרות שמחוץ למקרא הרי כך דרכו: (א) הכינוי הוא ;ך. לאחר מלה המסתיימת בעיצור, אלא שכתובים והזכרות מתפילות קדומות אינם נוהגים מנהג זה כרגיל, אך נמצא הכינוי -ך גם במלה המסתיימת בעיצור, שאין בה הטעמים האמורים, כמו שראינו במלת שְׁאֲדַחְךָ³³; (ב) במלים המסתיימות בתנועה שלפני הכינוי, צורתו של הכינוי היא -ך בכל מקום. בכך שונה מסורת ניקוד זו משל הניקוד הארץ-ישראלי ומשל התעתיקים הלועזיים גם יחד ושווה היא למה שנוהג בניקוד הטברני.

IV. מסורת השומרונים

מסורת זו היא מקבילה מדויקת לניקוד הארץ-ישראלי כפי שהוא נוהג בטכסטים שמחוץ למקרא. כאן אין להבחין בין המקרא לטכסטים שאינם מקראיים, לפי מיטב ידיעתי עד כה. והריני רושם להלן את הכללים שהעליתי:

(א) הכינוי הוא חסר תנועה בסופו בכל מקום³⁴,

(ב) התנועה שלפני הכינוי היא a במלה המסתיימת בעיצור לפני הכינוי, כגון: בִּיתְךָ — bitāk, בְּנֶיךָ — bēnāk, יָדְךָ — yēḏāk, יְחִידְךָ — yā'idāk, מִיָּדְךָ — miy yēḏāk, עֲפָרְךָ — a'fārāk, יְשׁוּפָךָ — ye'sufāk, וְיִנְדְךָ — wyeg'gīdāk וכדומה;

33 הניסוח. כנוי הנוכח הוא תמיד (ההדגשה שלי, ב"ח) -ך (פורת שם עמ' 92), אף לנבי מלים המסתיימות בעיצור לפני הכינוי, אינו מדויק כל צורכו.

34 להוציא נ' מקומות; ברי י, ל, שם יג, י, שם כה, יח, שמלת באכה הנויה בהם bāka ועי' הערה 72.

ג) התנועה של פני הכינוי היא \ddot{e} : (1) בצורות הריבוי, (2) במלים הנוטות לפי צורת הריבוי ו-3) כשהכינוי מצטרף למלה המסתיימת בתנועה \ddot{e} מעיקרא, ההופכת לתנועת \ddot{e} ³⁵. והרי כאן דוגמאות מעטות בלבד לכל הסוגים: אָפִיקָּ — ebbēk , בָּנִיקָּ — bānēk , (בניגוד ל- bēnāk = בָּנָה, ועי' לעיל), זָקִיקָּ — zāqīnēk , מַחֲלָצִיקָּ — miyyālāsēk , אֲבוֹתִיקָּ — ābūtēk , אֱלִיקָּ — ilēk , עָלִיקָּ — ālēk , נִתְתִּיקָּ — nātattēk , אָבִיקָּ — ābēk וכדומה;

ד) כשהמלה מסתיימת בתנועת \ddot{u} מקורית לפני הכינוי, הופכת תנועת \ddot{u} ל- \ddot{o} בהקבלה להשתנות \ddot{i} ל- \ddot{e} , כגון: גָּמְלוֹךְ — gālmālōk , יַעֲבֹדוֹךְ — yāb bādōk

באיזו מידה חי במסורה זו ההבדל שבין הכינוי ליחיד -āk לכינוי הריבוי -ēk — שלא כבהעתיקים הלועזיים — מוכח מן המבטא $\text{ē}^{\text{ll}}\text{uwwāk}$ = אֱלֹהֶיךָ, השומרונים שינו מן ההגייה המתחייבת לפי הכללים הפוניטיים $\text{ē}^{\text{ll}}\text{uwwēk}$ להוציא מלבו של האדם, שהכוונה לאלוהים רבים.

משהעברנו לעיני הקורא את העובדות בנוגע לצורתו של הכינוי -k בארבע המסורות החיצוניות ללשון העברית, נעיין נא עתה בדרך הבעתו של

ב. הכינוי -ת

1. התעתיקים היווניים והלאטיניים

להלן אביא את כל הפעלים בעלי כינוי זה ממוינים לפי בניניהם, אף כי לאמיתו של הדבר אין סיב הבניין קובע כאן לגבי ההברה האחרונה של הפעל.

35 חוק פוֹניטִי זה הביא לידי הזדהות כינוי הנוכח, שקודמת לו תנועת \ddot{e} (בין אם זו תוצאה הברחית, של דוֹת־תנועה \ddot{e} ובין אם זו תוצאה של \ddot{u}) לכינוי הנוכחת; למשל: אֱלִיקָּ וְאֱלִיקָּ הַנִּיִּים ilēk . כן חלה הזדהות של כינוי הנוכחת בלשון יחיד לכינוי הנוכחת בלשון רבים, כגון אישך: isēk , עיניך: inēk . ואולם יש רגליים לדבר, שבזמנים קדומים יותר היה הבדל מורגש בין כינוי הנוכח ēk ובין כינוי הנוכחת לשם בלתי שכן מרבדי מדרק שומרני בן המאה הי"ב, נראה לנו ללמוד דבר זה. ואלה דבריו (כ"י לידן עמ' 63—64): فاما ضمير المخاطبه الموثه المفردة فهو الكاف ايضا غير ان كاف (المذكر) يكون ما قبلها مفتوحا وكاف الموثه يكون ما قبلها مكسورا

ותרגמו: מה שנוגע לכינוי הנוכחת אף הוא כ"ף, אלא שכ"ף [הזכר] מה שקודם לו הוא פתוח, וכ"ף הנקבה מה שקודם לו הוא חרוק. בכלל הפתח של כ"ף הזכר עולה גם תנועת \ddot{e} המדוברת.

(a) הכינוי חסר תנועה בסופו

(1) ק ל

φαρασθ	פָּרָצַת (תה' פט, מא)	αφαχθ	הִפְצָת (תה' ל, יב)
calloth	קָלוֹת (נחום א, יד)	ζαναθ	זָנַת (תה' פט, לט)
carath	(ו) קָרָאת (ירמ' ג, יב)	ιαδαθ	יָדַעַת (תה' לא, ח)
ραυθ	רָאִית (תה' לא, ח)	μαγαρθ	מָגַרְתָּ (תה' פט, מה) ³⁶
σαμαθ	שָׁמַעַת (תה' לא, כג)	ναθαθ	נָתַתָּה (תה' יח, מא)
σαμθ	שָׁמַת (תה' פט, מא)	φαδιθ	פָּדִיתָה (תה' לא, ו)
sarith	שָׂרִית (בר' לב, כט)		

19/08/2018 תאריך

(2) פ י ע ל

³⁶ σεμεθ	שָׁמַעַת (תה' ל, ב)	ελλεθ	חָלַלְתָּ (תה' פט, מ)
νηεθ	נָאֲרַתָּה (תה' פט, מ)		

(3) ה פ ע י ל

εασεθ	הִקְצָרְתָּ (תה' פט, מו)	εετηθ	הֶעֱטִיתָ (תה' פט, מו)
αρημωθ	הִרְיִמוֹתָ (תה' פט, מג)	εελ.θ	הֶעֱלִיתָ (תה' ל, ד)
εσβεθ	הִשְׁבַּתָּ (תה' פט, מה)	³⁷ εεμεδεθ	הֶעֱמַדְתָּה (תה' ל, ח)
εσμεθ	הִשְׁמַמְתָּ (תה' פט, מג)	³⁷ εεμεδεθ	הֶעֱמַדְתָּ (תה' לא, ט)

(4) נ פ ע ל

νεσβεθ	נִשְׁבַּעְתָּ (תה' פט, נ)
--------	---------------------------

(5) ה ת פ ע ל

εθαββαεθ	הִתְעַבְרְתָּ (תה' פט, לט)
----------	----------------------------

(b) הכינוי הוא בעל תנועה בסופו

(1) ק ל

σαφανθα	צָפַנְתָּ (תה' לא, כ)	βαραθα	בָּרָאתָ (תה' פט, מח)
ραειθα	רָאִיתָה (תה' לה, כב)	γααλθα	פָּעַלְתָּ (תה' לא, כ)

³⁶ לא היעדר ההכפלה גורם לשייך מלת μαγορε לקל בניגור למסורתנו, שכן מצאנו היעדר ההכפלה בפועל בפעלים אחרים ועי"ש; שתי תנועות ה α (ובייחוד הראשונה) גורמות. על אפשרות מסוימת לראות מלה זו כנזורה בבניין פועל עי' ברונו שם עמ' 65–66, לגבי ענייננו אין חילוק בדבר.

³⁷ ε שבין δ ל-θ אינה תנועת עזר להקל על הגיית הברה סגורה (εε)μεδεθ*, אלא – כמוכח גם מן βρεδνθ (תה' ל, י) = בְּרַדְתִּי – זוהי תנועה שכוונת להקל על הפקת הדלית שלא להבליעה בתינו. וכן הונים השומרונים במכוון mulēdēti = מוֹלְדְתִּי, וכן בלשוננו היום השווא שבכנון יִרְדְתִי נע הוא. על אופן זה של הגיית דלית (ועיצורים דומים) במעמר פונישי זה אנו למדים גם מדברי ריב"ג בספר הרקמה שער כא (במהדורה העברית שער כב, עמ' רנג).

(2) סיעל

³⁶ φεθαθα

שתתק (תה' ל, יב)

(3) הפעיל

εσθερθα

השתק (תה' ל, ח)

במניין צורות הכינוי המסתיימות בתנועת α לא העליתי כמובן δελλιθανι — דליתני (תה' ל, ב), וθανι — חיתני (תה' ל, ד), εσθερθανι — השתרני (תה' לא, ט), שכן אין זו רבותה כלל, שתנועת הכינוי מצויה בתוך המלה, בדומה ל-פֿעֿלני לעומת פֿעל. נוכחנו אפוא, שבמסורה זו שכיחה הגיית התנועה הסופית בכינוי זה במידה יתרה (4:1) על שכיחות הגייתה בכינוי -ך, אך המגמה היא לחלוטין להשרתה³⁸.

אוצר החכמה

II. III. הניקוד הארץ-ישראלי והניקוד הבבלי

הכינוי מסתיים כרגיל בטכסטים שמחוץ למקרא, ואין צריך לומר במקרא, בתנועת ם. הואיל והחומר בכללו מרובה וברור, אסתפק בהבאות מעטות.

במקרא למשל: ³⁹ הִיטַבְתָּ (ירמ' א, יב, כ"י K), וקַמַּת (שם, שם, יז, כ"י K), פִּרִיתָ (תה' עא, כג, כ"י L); בַּעֲרַתָּ (דה"ב יט, ג), וְהִכִּינוֹתָ (שם, שם), וְנָתַתָּ (שם, מ, ז) ⁴⁰ ועוד ועוד.

מחוץ למקרא ההגייה היא כאמור ברגיל בתנועה סופית, ודבר זה מובע באופן שאינו משתמע לשני פנים ע"י הכתיב -תה, ועצם הכתיב הזה לא היה אפשרי, לולא הגו הנקדנים של כה"י תנועה זו (או לפחות לולא התכוונו לציין, שמן הדין שתנועה תיהגה כאן). על עובדה זו כבר העמיד ח' ילון במחקרו „ללשון המגילות הגנוזות" ⁴¹. והרי כאן קצת דוגמאות: ⁴² שִׁבְתָּהּ, קראתָהּ, חִשְׁתָּהּ, יִשְׁרָתָהּ, מִצְאָתָהּ, הִנְשִׁפְתָּהּ, נִשְׁתָּהּ, ועוד; אִמְרָתָהּ, רִאיוֹתָהּ, לְמִלָּתָהּ, וּפְתִיחָתָהּ, הִפְלָתָהּ ⁴³, ועוד.

³⁸ רחוק הוא להניח ש-θ הגוי למעשה בתנועה חסופה, אך אין לשלול אפשרות זו בנימוקיו של ברונז, שם עמ' 19, ³⁵. נראה לי שהנימוק המכריע לכך הוא טיבה של המסורה הזאת, כפי שנעמיר עליה להלן.

³⁹ עי' קאהלי MdW II עמ' 79, ³⁷.

⁴⁰ עי' הנ"ל MdO עמ' 6, ³⁶.

⁴¹ ואלה דבריו: „הרי ברור למעלה מכל ספק המשכה ורציפותה של הנעת התי"ו של קטיוריה זו מן תקופת המגילות הגנוזות ועד ימינו. הכתיב המלא היה נוהג ובא בספרות שחחוץ למקרא עד המאות האחרונות של ימי הביניים. הנוסח המסורתי של המקרא המסעט בדרך כלל בכתיב מלא מעט גם כאן... והנקדנים לא היה להם צל של ספק וניקדו בקמץ אף צורות -תי (סיני, כרך כ"ז עמ' רעו).

⁴² עי' MdW I עמ' ב, ח, יז.

⁴³ עי' ד"ם בלשון חכמים למורת עמ' ³⁵, ³⁸, ⁴², ⁴⁵, ⁷⁸.

פעמים, דרך יוצא מן הכלל, ובהשפעת הכתיב המקראי, נמצא הכינוי חסר ה גם מחוץ למקרא, בייחוד כשהמלה היא הבאה מן המקרא, ורק זעיר שם וזעיר שם נקוד הוא בכתיב כזה בסימן הקמץ.⁴⁴

IV. מסורת השומרוני

מסורת זו יודעת אך את הכינוי בעל התנועה הסופית -ta, כגון: wka¹farta — וְכַפְרָתָּה, wle¹qatta⁴⁵ — וְלִקְרָתָה, sa⁴⁵matta — שְׁמַעְתָּה, w¹sa¹mta — וְשַׁמְתָּה, deb¹birta — דְּבִירָתָה, ger¹rista — גֵּרִישָׁתָה ועוד.

נמצאנו למדים שהמנהג להשיר את תנועת הכינוי -ת, הרווח בתעתיקים, מנוגד הוא לכל שאר המסורות של העברית.
לבסוף נתבונן גם על אופן הבעת

19/08/2018

ג. הכינוי -ה

1. לכאורה אין שם בכינוי זה נמצא בכלל בחומר התעתיקים, כיוון שמלת αμουνδα שבתה' עה. ד, המקבילה ל-צמוּדִיָּה במסורתנו, מוחזקת לנוסח אחר—צמוּדָה⁴⁶— השונה משלנו (ע' שפרבר שם עמ' 197 וכן עמ' 248 ערך צמד). ברם, הנחה זו מיוסדת בחוסר הבנה מספיקה באופיה של מסורת התעתיקים. אין לדון צורה זו בבידודה, אלא כאחת עם εσδαχ = חסדיך, ו αβδαχ = עבדיך, כמו שיבואר להלן. נוסף על המלה הזאת שבטור השני של המשושה יש לפרש בדרך זו baphethee שבכתיב הירונימוס, המקבילה ל-בִּפְתָּחִיָּה במיכה ה, ה. גם בה נמצא כינוי הנסתרת הנידון. יתר מכך: e (השלישית) שבסוף המלה היא מקבילה גמורה ל-α הסופית שבמלת αμουνδα, ונוצרה כנראה מן a בהשפעת החי' המובעת אף היא ע"י אות e⁴⁷. ודבר זה ניכר היטב במלת phetee שם המתאימה ל-פִּתְחָה בזכריה ג, ט. כאן אין ספק שהמלה נקראה פִּתְחָה, ואות e האחרונה מביעה את הכינוי לנסתרת בשם בלשון יחיד, ואילולי החי'ת היה הכינוי מובע ע"י a, כמו למשל: afara, amona, codsa, macoma = מְקוֹמָה, קְדֻשָּׁה, הַמּוֹנָה, צִפְרָה (ע' מה"מ בספרו של שפרבר עמ' 197; אגב אורח אציין ששני התעתיקים הלאטיניים המדוברים לא הובאו בכלל השמות המסתיימים בכינוי הנסתרת בפנים סקירתו הדקדוקית של שפרבר). היש בהן אפשרות של הסבר אחר משהוצע כאן?

44 ע' למשל יִרְעֵתָּה = ידעת, נשְׁבַעְתָּ = נשבעת, MdW II עמ' נז וע' גם ילון שם עמ' רעה).

45 התי' מוכפלת כאן לתשלום הנרונית.

46 אולי אף עמוּדָה, אך בנוגע להכפלה ע' בהערה 36.

47 רונמאות אחרות: חזו (תה' מו, ט) — εεζου, החזק (תה' לה, ב) — εεζεα.

כללו של הדבר: ניכר שהכינוי דִּיק מובע במסורת התעתיקים α, a אף כי קשה להניח על יסוד חומר זעום כל כך, כי זו מגמה בולטת. מכיוון שנמצא גם התעתיק $oualea = \text{ועֻלֵּה} \text{ (תה' ז. ח) }^{48}$.

II. הניקוד הארץ-ישראלי

בשרידי הטכסטים המקראיים מצאתי רק 10 צורות בעלות כינוי זה, וב-7 מהן אין הה"א מסומנת בתנועה. בחלק מהן לא נוקדה המלה כלל או לא נוקדה קצתה. ואלו הן: תועבותיה (יחז' טז, א) – כ"י H; חומתיה⁴⁹ (ירמ' א, טו), לשריה לכהניה (ירמ' א, יח) – כ"י K; חומתיה (תה' נד, יא) – כ"י L; שרשיה (דנ' יא, ז) – כ"י J; ינחלוה (תה' סט, לו) – כ"י L. כנגדן אתה מוצא: עליה⁵⁰ (יחז' יד, יג), עליה (שם, שם, יט) – כ"י H; ומביאיה (דנ' יא, ו) – כ"י J⁵¹.

בספרות שמחוץ למקרא מצוי הרבה כינוי הנסתרת, והוא לעולם חסר תנועה בסופו, כגון: לשומריה, אמריה (גם בהבאה מן המקרא), ביכוריה גזלניה⁵² ועוד הרבה. לאור הנוהג בטכסטים שאינם מקראיים נראה בכ"ז, שגם במלים המקראיות הנ"ל יש להניח חוסר תנועה סופית, במקום שלא צוינה בפירוש.

III. הניקוד הבבלי

הכינוי האמור מסתיים במסורה זו לעולם בתנועת הקמץ, בין במקרא ובין בספרות הלא-מקראית. ובדומה למה שראינו בכתוב הכינוי -ת אנו מוצאים כאן לעתים קרובות את הכתיבה -הה או הא, המרמזת על ההגייה בתנועה גם כשאין ניקוד⁵³.

והרי כאן דוגמאות מעטות שמן הספרות הלא-מקראית: אביה (נדר' י, ג), במזונותיה (נדר' י, ה), ברגליה (מכשירין ג, ח), וברגליה (שם, שם), מדריה (סוטה א, ו), נדריה (נדר' י, ו), ואכלנוהא (עדויות ז, ו), והורוהא (נזיר ג, ו), ויפוא (נדר' ט, י), פרנסוהא (גיטין ו, ז), קירסמוהא (פאה ב, ו), קצרוהא (שם, שם), שקצרוהא (שם, שם)⁵⁴.

48 ברנו לא הביאו בספרנו.

49 אם אמנם הנקודתיים שמעל ליו"ד מאוזנות הן (ע"פ התצלום אי אפשר לראותן), הרי הן בכ"י זה גם סימן לשעם.

50 הנקודה שמעל ליו"ד שעם הוא.

51 כל הדוגמאות לקוחות מן MdW II עם' 68, 69, 70, 74, 79, 84, 85.

52 הדוגמאות לקוחות מפיוטי הדותה MdW I עם' יד, יה, יז.

53 ע"י למשל לשון חכמים עם' 13 הערה 1.

54 הדוגמאות לקוחות מן לשון חכמים עם' 35, 64, 79, 96, 106; מן סהרורת המשנה

HUCA X עם' 212 ו-HUCA XII-XIII עם' 291, 296.

IV. מסורת השומרונים

כינוי זה אינו נמצא עוד בעין במבטאם של השומרונים בדורותינו, אך לא יקשה להסיק מן המצב של היום, מה היתה צורתו בזמן שהגרוניות נהגו כסדרן. אותה שעה היתה צורתו של הכינוי המדובר ha, ודבר זה אני למד מכגון: yē'dīyya – יְדִיָּהּ, ā'bīyya – אָבִיָּהּ, 'ayya (בכ"י שבידי בתעתיק ערבי ע"ב) – אָחִיָּהּ, sā'irūwwa (בכ"י הנ"ל סאִירוּ) – סָחֲרוּהָ. בכל אלה וכיוצא בכל אלה נבלעה הה"א בין שתי תנועות (יותר נכון הפכה תחילה לאל"ף), והיא נמצאת היום כלולה בהגה-המערבר המוכפל. המלים yē'dīyya ו-sā'irūwwa, למשל, הן תוצאה של ^{19/08/2018} *yēdiha < *yēdi'a ; *sahīrūha < *sa'irū'a. אילו היו המלים הללו הגויות בלי תנועה סופית מעיקרא, בוודאי היינו שומעים היום מעין: yēdi, sā'irū. אמנם בבר' טז ט' אנו שומעים yēda, אע"פ כן אין זה דומה ל-αμουδα שבמשושה; כאן גורס השומרוני יְדָה, בלשון יחיד לא רק במבטא, אלא בכתב בגוף הספר, ו-ה לא היא צורת הכינוי במלה המסתיימת בעיצור.

סיכום ומסקנות

בסיכומן של כל העובדות, שמצאנו בשימושי הכינויים -ך, -ת, -ה במסורותיה של הלשון העברית והצענו לפני הקורא אגב הבאות מרובות, שאי אפשר היה להימנע מהן, הריני מביא להלן לוח, העשוי לשקף יפה את יחסן של כל המסורות אישה לרעותה ⁵⁵.

מסורת השומרונים	הניקוד הבבלי		הניקוד הארץ-ישראלי		התעתיקים היווניים והלאטיניים	הניקוד הסברני
	מחוץ למקרא	במקרא	מחוץ למקרא	במקרא		
-āk	ך, [-ך]	ך	ך, -ך	ך, -ך	-ach, -αχ, -cha, -χα, [-εχχα], -εχ	ך
-ek	ך	ך	ך	ך	-ach, -αχ	ך
ת"א+ך	ת"א+ך	ת"א+ך	ת"א+ך	ת"א+ך, ת"א+ך	—	ת"א+ך
-ta	תה-	תה-	תה-, תה-	תה-, תה-	-th, [-θα], -θ	תה-
(hā >) -a	תה(א)	תה	תה	תה, [תה]	c, εα, (ah >) α	תה
ת"א+ך	ת"א+תה	ת"א+תה	—	ת"א+תה	—	ת"א+תה

⁵⁵ הסימנים: המוקף בסוגריים מרובעים, פירושו ששכיחותו מועט, עד כדי יציאה מן הכלל ברוב המקרים; העיגול o (ליד כינוי -ך) מציין שהצורה המסומנת בו נוהגת רק בפעל; ת"א פירושו תנועה אחרת. בניקוד הא"י באים סימני הניקוד -', בתפקיד שווה, ונוסחאות כתיב אלו צוינו בלוח.

החתך. שעשינו לרוחב מסורותיה של הלשון העברית. יש בו כדי ללמדנו:

19/08/2018

(א) בנוגע ללשון המקרא. רצוני לומר בנוגע להגייה הנדרשת של הכינויים הנדונים בקריאת ספרי חנ"ך. כמעט אין שום הבדל מסתמן בין שיטות הניקוד השונות, וכולן כאחת חטיבה בפני עצמה הן. השונה, אם במעט ואם בהרבה, ממסורות התעתיקים והשומרונים. אמרתי „כמעט“, בשים לב למספר מסוים של מלים בעלות הכינוי -יה בניקוד הארץ-ישראלי. החסרות את התנועה הסופית, ואין כלל ודאות להניח בהן שגגה בעולם.

לוצר החכמה

(ב) כנגד זה רבגוניים השינויים והחילוקים בין כל מסורות הניקוד לגבי העברית שמחוץ למקרא, ולהם מקבילים במסורות התעתיקים והשומרונים. ברם, יצוין בהדגשה, שכל הסטיות משיטת הניקוד הטברנית של המקרא הן מסוג אותם ההבדלים, שהעברית והארמית נבדלות בהם. את שהוא אופייני לארמית לגבי העברית המקראית בכל שיטות הניקוד שלה, הוא שבא לידי גילוי בסטיות מן הניקוד הטברני שמחוץ לטכסטים המקראיים – ובמסורות התעתיקים והשומרונים אף בטכסטים מקראיים. ביתר דיוק ניתן לקבוע יחס זה של המסורות החיצוניות לטברנית:

(1) נמצאות שלוש חטיבות, הערוכות כאן לפי מידת ריחוקן מן המסורה הטברנית. החל ברחוק וכלה בקרוב: (א) התעתיקים, (ב) הניקוד הארץ-ישראלי והמבטא השומרוני, (ג) הניקוד הבבלי.

(2) מסורת התעתיקים, אע"פ שהיא משתרעת לאורך תקופה ממושכת, מותר לראותה כאחידה לגבי העניין הנידון⁵⁶. כל ליה מתאימים לכללי הקרי של הארמית המקראית, המיוסדים על מבטא מסוים של הארמית בדורות הסמוכים לנקדנים⁵⁷: הכינוי לנוכח הוא כבארמית זו –ך לא רק בשם בל"י אלא אף כשהשם בל"ר; קיימת תנועה בין –ת ל-ת בסופית צורת העבר: כינוי הנסתרת הוא –יה גם לשם בריבוי. לא זו אף זו, יש שמלה מסוימת כשהיא משמשת גם בארמית, נקראת היא כדרך ההגייה הארמית בכול, לרבות מה שנוגע לכינוי, כפי שמלמדנו הפירוט הבא:

⁵⁶ לא נעלמה ממני העובדה, שהטכסטים התעתיקיים הם בני זמנים שונים ושייכים למחברים שונים, אולם בעניין שאנו עוסקים בו אנו מוצאים בתחום מקור אחד – המשושה – ועל פי מסירה אחת של המקור (כ"י מרקאטי) כל התוספות המצרפות לתמונה שלפנינו. אפילו החומר שבכתבי הידונים אין קאהלי חושש – וברן – להשתמש בו לגבי העניין הנדון ולצרפו לחומר קדום יותר הבא מיד אחרת, ועי' דבריו, גניזה עמ' 90, הערה 2.

⁵⁷ ראה מה שכתבתי בסאמרי. הנסתרות בארמית הקרמונית, ארץ ישראל, מחקרים בדיעת הארץ ועתיקותיה תשי"א, עמ' 135 ואילך.

עברית טברנית	ארמית מקראית	תעתיקים
עֲבָדָךְ	עֲבָדָךְ	αβδαχ
עֲבָדֶיךָ	עֲבָדֶיךָ	58 αβδαχ (!)
חֲסָדֶיךָ	חֲסָדֶיךָ	58 εσδαχ (!)
סָנִיךָ	אָפִיךָ	φαναχ
שָׁמְךָ, פָּעֻלְךָ	שָׁמְךָ(ת), עֲבָדְךָ-ת(ת)	59 σαμθ, φααλθα
עֲמוּדֶיךָ	עֲמוּדֶיךָ	αμουδα

אוצר החכמה

ואולם כל מקום, שדרכי הלשון העברית נפרדות מדרכיה של הארמית, ולפיכך לא היה אותו רקע נוח לעירוב שתי הלשונות, שם מתגלה המסורה העברית המקורית, היינו בכינוי המצטרף לצורת העתיד $\epsilon\chi(\chi\alpha\nu)$ כגון $\omega\delta\epsilon\chi$, $\alpha\omega\delta\epsilon\chi\chi\alpha$ בידוע שבארמית מצטרף כינוי זה לפעל בתיווכה של נון דגושה ω וקמוצה (ד"מ אִיךְ עֲנֶךְ או אִיךְ נֶךְ) ואולי מטעם זה – בהשפעתה של הארמית ולא ע"פ מקרה סתם – אנו מוצאים במלת אמגנך, שיש בה נון (שורשית!) לפני הכינוי, את ההגייה amaggenach בתנועת a דווקא. ברם, העברית אינה נזקקת לתיווכה של נון קמוצה, וכיוון שהעברית שונה בכך מן הארמית, נשתמרה בנקל גם במסורת הזאת תנועת e, המתאימה לתנועת הסגול בצורות ההפסק של המסורה הטברנית. מכאן, שניתן לפרש יפה את ה- $\epsilon\chi$ ככינוי הפעל בצורות ההפסק, כמובן לאחר נשירת תנועת ה- α שבסוף המלה לפי הרגלי ההגייה הארמית; הוי אומר: כל הפעלים שנשרדו בתעתיק היווני, והם מועטים, צורות הפסק הן ⁶¹.

אבל קיימת עוד דרך להסברת $\epsilon\chi$: $\epsilon\chi$ נשתלשל כיוון מן $\epsilon\chi\chi\alpha$ ⁶² השווה לֶךְ, שכן ע"י השמטת התנועה הסופית ע"פ הרגל ההגייה האמור לא יכול העיצור המוכפל להתקיים בכפילותו, וראיה לכך היא מלת $\omega\delta\epsilon\chi$ בתה' ל יג המקבילה ל-אִיךְ במסורתנו.

58 ולא *αβαδαχ, *εσαδαχ כמו dabarachi ועי' לעיל עמ' 73.

59 כאן ניתנו גם הצורות בעלות תנועה סופית, מחמת שכיחותן היתרה על הצורות הדומות בכינוי ך.

60 הרגשות אינה תנאי בארמית "הגלילית".

61 הנימוקים, שהעלה ברונו שם עמ' 196 כנגד סברה זו, אינם מניחים את הדעת. לא הוכח כלל, שהסגול בצורת ההפסק מציין תנועה ארוכה דווקא, שאינה ניתנת להבעה ב־ε; ואפילו כן, התנועה ארוכה היא כל עוד ההברה סתומה, כמו במסורה הטברנית, אך משנסגרה ההברה עם השמטת תנועתה הסופית, כמו במסורת התעתיקים, נוהג הכלל בעברית – וכן בארמית פרט ליוצאים מן הכלל מועטים – לקצר את התנועה.

62 מחשבה זו עלתה על דעתי כבר קודם שמצאתיה בין שיקוליו של ברונו שם.

בין כך ובין כך התנועה שלפני הכינוי בפעל העתיד מתאימה לכללי הלשון לפי כל מסורות הניקוד המקראי, משום שלא היה מקום שתתנגש בנוהג הארמי ותיבלע בו.

3) מסורות הניקוד הארץ-ישראלי והמסורת של השומרונים זהות הן, להוציא מה שנוגע לתנועת הכינוי -יה. הקו האופייני ביותר והמבדיל את שתיהן ממסורת התעתיקים הוא קיום ההבדל שבין התנועה שלפני הכינוי בשם בל"ר (והנוטה כדרך ל"ר) ובין התנועה שלפני הכינוי בל"י. לא pavax יש כאן, אלא פִּנִיךְ — fānēk . לכאורה צורת הכינוי -ek אינה לא עברית ולא ארמית, באשר הורגלנו ממסורת הניקוד של הארמית המקראית ושל רוב הטכסטים הארמיים היהודיים רק לכינוי דִּיךְ. הואיל ולא נמצאה עד עכשיו הוכחה ברורה לאפשרות, ש- -ayk (כך צורת הכינוי בשם בל"ר בסורית, ועל כך רומז גם הכתיב בארמית המקראית והקדמונית בכלל) ישתלשל בדרך פוניטית עקיבה ל- -ak , מניחים החוקרים⁶³ בדין, שצורת הכינוי בריבוי בארמית הנ"ל אינה אלא פרי היקש מלשון היחיד. והנה כבר נתברר לי מזמן, שבמסורות ההגייה העברית של הניקוד הארץ-ישראלי ושל השומרונים שרד רפלקס של מבטא ארמי בארץ ישראל, שבו נתקיים התהליך הפוניטי המקובל $\text{-ayk} < \text{-ēk}$, שקיוונו למצוא בתחום הארמית היהודית עצמה. הגיית הכינוי -ayk נמצאת בתחום הארמית הארץ-ישראלית בדיאלקט של הנוצרים⁶⁴ ואף בטכסטים שלנו, שאינם מנוקדים, נפגוש זעיר שם וזעיר שם את הכתיב -ייך, המשקף מבטא של דו-תנועה⁶⁵, כלומר יש כאן הבחנה בין הכינוי של השם בריבוי לכינוי של השם ביחיד. ההגייה בכיוון הדו-תנועה ay ל- ē מסורה עתה בפירוש בשרידי הטכסטים הארמיים של ארץ ישראל, שפרסם קאהלי מן הגניזה. שם⁶⁶ אנו קוראים: עֻבְדִּיךָ, עֻבְדִּיךָ (בר' ד, ז) = מעשיך, וּבִידִיךָ (שם, שם) = וּבִידִיךָ, קִדְמִיךָ (בר' ד, יג) קִדְמִיךָ (בר' ד, יד) = לְפָנֶיךָ, רַחֲמִיךָ, רַחֲמִיךָ (בר' לה, ט) = רַחֲמִיךָ, בְּגִיךָ (בר' לה, יב) = בְּגִיךָ, חֲרָצִיךָ (בר' לה, יא) = חֲלָצִיךָ ועוד.

אותו המצב הפוניטי ניכר גם בכינוי -יה. אף כאן מצאנו בפירוש בשרידי הגניזה האמורים צורות כגון⁶⁷: עֲלִיה (בר' לה, יד) = עָלֶיךָ, יְדִיה דְּאַתָּתָא (בר' לח, כ).

⁶³ נילדיקי ברקדוקו הסנראי עמ' 174, ברקלמן Grundriss I עמ' 408.

⁶⁴ עי' שולטהיים ברקדוקו עמ' 50, § 123.

⁶⁵ עי' למשל דלמן ברקדוקו עמ' 204.

⁶⁶ עי' MaW II עמ' 6, 7, 13, 14 (כאן ובמובא להלן צורתו של הקסץ: פתח ונקודה

סתחתיו).

⁶⁷ שם עמ' 14, 18.

ואסור כמובן ל„הגיה“ צורות אלו: עליה, ידיה⁶⁸.

אשר להבדל שבין הניקוד הארץ-ישראלי למבטא השומרוני בכינוי זה מצד קיום התנועה שבסופו, מסתבר הוא, כנראה, ע”י תהליך פוניטי מיוחד לשומרוני בלבד, בתקופה מאוחרת יותר. מעיקרא הייתה צורת הכינוי בשתי המסורות הנ”ל ēha. עם הנטייה להשרת תנועה סופית בלתי מוגנה (אף ארוכה) נוצר הכינוי ēh- (כך גם בארמית של הנוצרים בא”י) והיו שתי נוסחאות הכינוי מתחלפות בראשונה, בדומה לחילופי -ת ו-ת. בינתיים חלו בשומרונית שני מעברים פוניטיים, שניתן עד היום להכיר עקבותיהם: ēha < -īha- (בהברה מוטעמת); -īa < -īyya- (בזכותו של הגה-המעבר המוכפל נשתמרה בשומרונית תנועת a תמיד, מה שאין כן בניקוד הארץ-ישראלי.

תמונת החטיבה הזאת ויחסה לטברנית ידגים הלוח הבא⁶⁹:

עברית טברנית	ארמית ב' 70	ניקוד א”י	שומרונית
בִּיתָךְ	בִּיתָךְ	בִּיתָךְ	bītāk
בְּנִיךְ	בְּנִיךְ	בְּנִיךְ	bānēk
אִמְךָ	אִמְךָ (ה) [אִמְךָ] 71	אִמְךָ	a marta
יְדִיךָ	יְדִיךָ	יְדִיךָ	ye dīyya

4) אשר לניקוד ה ב ב ל י הרי מסורתו אינה שונה ממסורת הניקוד הטברני במקרא, חוץ מן הכינוי -ך, ואף הבדל זה מוגבל לכינוי המצטרף למלה המסתיימת ב ע י צ ו ר לפניו.

68 שאר הצורות שמצאתי שם הן: וארְעָא הא־פְּתָא־הָיָא בְּתָחַסָּה (בר' לז, כד). עמ' 12: והא תוֹסַאִין בְּמַעֲיָה (בר' לח, כז) עמ' 44: ונְסַלִּית אַנְתָּתִיה דְּרִבּוֹנִיה ית עֵינִיָּה (בר' לט, ז) עמ' 45: מַצְוֶתָּה דְּוֹאֲרִיתִי (שם' כ, ו) עמ' 58: לאֲוֹרֵן מֵרֹאשׁ שְׁלוֹשׁ הַצּוּרוֹת הַמְּנוֹקְדוֹת בַּסְּתָח, הן יְדִיָּה דְּאִיתָתָא (בר' לז, לנ) עמ' 17, עֲלוֹנִיָּה (בר' לח, יט) ורֵעִינָה (בר' לח, כה) עמ' 18—שְׁבַטְכֻסִּים מְקַבִּלִים (שם עמ' 43) באות הן בלי ניקוד—שְׁלַנְקֵדֵן הִיתָה יְדוּעָה נִם הַדֶּרֶךְ הָאֲחֵרֶת, מְנִיב אַחֵר או שְׁמָא בְּכִז (לְנָבִי עֵינָה, יְדִיָּה) פִּירֵשׁ כְּלָשׁוֹן יַחִיד.

69 לא כל אותן המלים שהבאתי בטור הניקוד הא”י נמצאו מנוקדות כן, אלא משל הן על פי מלים שנמצאו, כדי לשקף ביתר ברירות את ההקבלה.

70 מחוסר כינוי הולם לארמית זו, באשר אי אפשר לקבוע מקום שימושה המדויק בא”י ולא זמנה, ציינתיה באות ב’.

71 אע”פ שבטכסטים של MdW II הרוב המכריע הוא בהשרת התנועה הסופית (מצאתי בפירוש רק פרקת בתיאור פיוטי עמ' 63, 64) הרי אין כל ספק מנתונים אחרים ש־תָּ (ה) שימש בארמית בעת ועונה אחת עם -תָּ בריאלקטים שונים, ובשומרונית אתה מוצא רק תָּ, לשם הבלטה העדפתי את הצורה תָּ והעמדתיה כעיקר.

(ג) הגיית העברית על דרך הארמית הייתה עממית ונפוצה מאוד, ואין תמה בדבר, שכן שתי הלשונות קרובות זו לזו כ"כ באוצר מליהן ובמבניהן וזהות בסוגי הכינויים הנדונים. ודין אנשים דוברי ארמית לגבי קריאתם בעברית כדין השוכנים על ספר שתי לשונות חיות – בייחוד כשהן קרובות קרבת מוצא. הללו מחליפים צורת לשון אחת בצורת חברתה, ובנידון שלפנינו: איש שידעו בדקדוק העברית אינה שלמה מכניס לתוכה את שהוא רגיל בה בארמית. על כלליותה של תופעת ההגייה הארמית בעברית עיין עוד בנספח.

ברם, „בעלי לשון“ היו בקרב עם ישראל תמיד, ובדורות ההם הקפידו הקפד היטב, שלא ייטשטשו התחומים שבין העברית, לפחות בקריאת המקרא, ובין הארמית. משום כך אנו רואים עקיבות מוחלטת בכל מסורות הניקוד להימנע מארמיות בקריאת התנ"ך. ועדים אנו לכך, שלא הגיע כוחם לשרש את הקריאה ע"ד הארמית בספרות שמחוץ למקרא, והיקפה היה תלוי בידיעת העברית של כל חוג וחוג וכל איש ואיש ובתנאים המיוחדים של לשונו הארמית המדוברת לקיים את הנוהג העברי הקדמון או להפליג ממנו. דברים מסוימים כבר נעשו נחלת כל קהל ישראל (שבאותם הדורות דיבר ארמית), עד שלא הצליחו, או אולי לא העזו, בעלי הלשון לנגוע בהם. מן הדברים האלה היא הגיית הכינוי הַך במלה המסתיימת בעיצור לפני הכינוי. אע"פ כן יש בכל מסורה יהודית (ובמניין זה אני מונה גם את התעתיקים היווניים והלאטיניים, שנכתבו מפיהם של יהודים) פרישה מן הכלל; מצויה בהם לפעמים צורת הכינוי $\chi\alpha$ -, $-cha$ -, $-q$. אחדות מוחלטת מקיימת המסורה השומרנית בלבד, אם אין נוסח המקרא מחייב הגייה אחרת.⁷²

ברי לי, כי בעלי הלשון למיניהם, אנשי המסורה והניקוד, חשבו שצורות הכינויים האמורים, כפי שהם מוצעים במסורה הסברנית, הן לבדן עבריות ומסורות מדור לדור, והסוטות מהן זמורת ארמית הן. בעלי הלשון הללו ידעו, שלא דיברה תורה כלשון בני אדם.

יתר על כן, כסבור אני, שלא תהא זו העזה להניח, שדווקא הרצון לקיים את המבטא העברי, כפי שהוא מסור דור אחר דור בחוגי קרייני המקרא, ולשמרו מתערובת ארמית, הוא שהיה הגורם הראשי לחיפוש אחר דרכי הבעה של

⁷² למשל לנבי מלת באכה הנהנית $b\bar{a}ka$ (ר' הערה 84). הואיל ויש כאן יציאה מן הכלל חן בכתיב והן במבטא, נישטטשה הבנת השומרונים במהותה של הצורה, לפיכך יכלה מלה זו להידרש דרוש מופלא באכה = סכה (העיר) כפי שהראיתי ב"ספר אסטיר", תרביץ שנה טו עם ⁷¹ הערה 3. בימים אלה הייתה לי הזדמנות לשוחח עם עמרם הכהן משכם, וכששאלתיו על מובנה של מלת באכה במקומות שבספר בראשית, השיב כי שם מקום הוא. ברם כמאות ה"נ או ה"ד היה פירוש המלה ידוע, כאשר בסילון שומרוני סאותו זמן מתורגמת התיבה הזאת $مدخلك$, دخولك, מچيك:

התנועות, הוא שהוליד את כל שיטות הניקוד הידועות. בשאיפה זו היו משותפים הרבניים והקראים. שטיפחו את קריאת המקרא טפוח מיוחד מטעמים דתיים-כיתתיים, אבל בשום פנים אין לזקוף את התהוותו של הניקוד לחשבון תנועת הקראות. ועדת השומרונים תעיד על צדקת הטענה הזאת. אין לך כת יהודית הדבקה יותר בתורה מן השומרונים. היא לבדה מקודשת אצלם, וכל דיניהם ומנהגיהם נלמדים במישרים מן התורה. קריאתה שלא לפי הכללים המסורים להם, לדעומי, מפי משה מפי הגבורה, היא חטא כבד, כפי שהורנו מדקדק שומרוני. אע"פ כן לא הגיעה שיטת הניקוד אצלם לידי מעמד מוכר, מפני שהקריאה נלמדת בע"פ בחוגי הקריינים המצומצמים – משפחות הכוהנים בעיקר – ולא היה בקרבם חשש שמא תשתבש שיטת הניקוד השומרוני נולדה לכתחילה להועיל לתינוקות של בית רבן, ובגבולות אלו נתקיימה בדרך כלל.

ד) משראינו אפוא את השתלשלות הכינויים -ך, -ת, -ה בעברית וחדירתה השיטתית של ההגייה הארמית לחחומי העברית, שוב יקשה לנו לראות את ההגייה עֲנָךְ, חוֹנָךְ, הַשְׁמָךְ וכיו"ב, ז"א הֶךְ בכינוי הזכר, כמורשה עברית קדומה. ודאי, מבחינה עקרונית ייתכן להניח, שגם בעברית בעודה בחייה היו ניבים שונים, ובאחד מהם נהג מבטא הכינוי כדרך הארמית⁷³, אלא שאין ספק בלבי, שאילו הייתה צורה חסרת התנועה הסופית מסורה מימים קדמונים, לא היו אנשי המסורה דבקים כ"כ בכינוי בעל התנועה הסופית ולא היו טורחים לתוחמה כלפי הארמית. הדרך הארמית⁷⁴ ראויה הייתה שתתפשט על כל הלשון, בתנאים מקילים אלו, כשם שפשטה, למשל, בנטיית פעלי הכפל. מכאן שההגייה בעילום התנועה הסופית (עם היוצאים מן הכלל המעטים שבמסורה הסברנית למיניהם⁷⁵) – איננה עברית מקורית.

המסקנות הנ"ל, שיש עמהן, כפי שאני מקווה, מתן תשובה לשאלת היחס שבין הך ל-ך גם בתחום הניקוד הסברני, מחזירות את שאלת מהותו של השווא שלפני הך

⁷³ סברה זו הביעו באור וליאנר ברקרוקס עם' 30, 255, וכן ליאנר במאמרו Bemerkungen zur palästinischen Überlieferung des Hebräischen ZAW NE 54 (1936) עם' 99.

⁷⁴ בקשר לכך ראוי להדגיש במיוחד את העובדה, שלצורות ההפסק בך בשע' יר, ג; מא, יא; מג, ב, אֶתְךָ שם לז, ט מקבילות הצורות בכה, אתכה (שמות לקראן רק בך, אֶתְךָ) במנילות הגזנות, אפילו באיתם הפרקים (ל' הראשונים) שבהם סצוי הרבה הכתיב של הכינוי -ך. לאור העובדה שצורת ההפסק היא שגורה שם בשאר הקטגוריות הדקדוקיות גם במקום שבנוכחותנו באה צורת הקונטכסט (ע' ילון שם עם' רעח ואילך), אין לפרש בכה, אתכה כצורות קונטכסט בלבד, וודאי שלא ביד, ג; לז, ט. כנראה בפרש זה והדומה לו גם המסורה הסברנית נקטה "לשון בני אדם".

למקומה: מה פשר ההבדל בנחות ובנעות של השווא שלפני הכינוי -ך בין מלים המסתיימות בעיצור, שלפניו תנועות ו או ו מקוריות, כגון שם, אויב, יתן, אָזְכֹּר ובין אותו סוג המלים בעל תנועת ו מקורית, כגון יד, עולם, יִשְׁאֵל: וכן מדוע קיים הבדל זה לפני -ך ולא לפני -כָם, -כָּן המוטעמים אף הם? אמנם בירורו של העניין הזה חורג מן התחום, שהצבתי למאמר הזה, אע"פ כן אורשה נא לעורר שאלה, אולי תולחנו למציאת הפתרון.

נעותו של השווא בכגון ידך, עולמך, ישאלך (השווא השני) על דעת הנקדנים – מניין היא לנו? לפי עניות ידיעתי אין שווא זה נמנה בכללי השווא הנע בספרות המסורתית הקדומה. המתג הנתון במהדורות המצויות של התנ"ך לאחר הקמץ שלפני הכינוי אינו יכול לשמש ראיה לכך, כידוע היום היטב, מאחר שאין הוא מצוי בכתבי-היד הקדומים מבית מדרשה של משפחת בן-אשר בעקיבות ולא נועד מעיקרא לתפקיד סימון פתחונה של ההברה. היום נקל להתבונן בכתב-יד בן-אשרי, הוא כ"י לנינגראד B19, המונח ביסוד המהדורה האחרונה של Biblia Hebraica משנות 1929–1937, בה הקפידו המהדירים למסור בנאמנות כמעט בכל מקום (ע"י הקדמה עמ' VIII) את מציאותו של המתג, והרי אנו רואים: לְכָבֶךָ (דבר' ד, כט), בְּלָכְכָּךְ (דב' ט, ד), בְּצִדְקָתְךָ (דב' ט, ה), יְדָךְ (דב' טו, ח), בְּיָדְךָ (תה' לא, ו), וְתוֹרַתְךָ (שם מ, ט), וְתִשׁוּעָתְךָ (שם מ, יא), תְּהִלָּתְךָ (שם מח, יא), בְּיָנִיתְךָ (משלי ג, ה), בְּשִׁרְךָ (שם ה, יא), יִשְׁאֲלֶךָ (שם יג, יד; דב' ו, כ), יִשְׁאֲלֶךָ⁷⁵ (ירמ' כג, לג) ועוד.

גדולה מזו: ניתן אף ללמוד הוראה מפורשת, שעל דעת אנשי המסורה הטברנית נחשב השווא המדובר לנח, מדרך שימת הטעמים דרגא – תביר ומירכא – תביר⁷⁶. וזה לשון בעל דקדוקי הטעמים, עמ' 20 198: „דרך מארכה ושישלה (= דרגא) בכל המקרא, כאשר יהיו בין הטעם הסמוך לתברה שלשה מלכים, יהיו בשלשה נמשכים, ואם יהיו שני מלכים או פחות, יהיה במארכה לדבר צחות... ואלו הם המלכים אָה אָה אֵי אָה או או אֵי וחטף וקמץ וחטף ופתח, וכן השווא אם יהיה באות שהוא ראשון לתיבה מתחשב כמלך, ואם יהיה באמצע התיבה או בסופה לא יתחשב... ואם בשני מלכים או פחות יהיה מארכה לתברה, חוץ משלשה עשר פסוקים, מחלפים את מנהג זה, כבאור חכמים ונבונים, שאף על פי שאין ביניהם שלשה מלכים הם בשישלה... והנה בין הפסוקים היוצאים מן הכלל⁷⁶ מונה בעל דה"ט שם הפך יְדָךְ, של דה"ב, יח לג⁷⁷.

⁷⁵ מודה אני למר מ' סדן, מזכיר מדעי בוועד הלשון בירושלים, שעורר אותי להביא בשיקוליי גם את כללי סדר הטעמים הנזכר.

⁷⁶ על סיבת יציאה זו מן הכלל דן גוספרין „דרגא תביר – מירכא תביר“ בספר היובל לאפשטיין עמ' 265 ואילך.

⁷⁷ ואילו הפך ידך במל"א כב לר מסומן בכ"י לנינגראד הנזכר מירכא תביר כדן, הסימון דר נא-תביר גם במל"א שם במהדורות המצויות ובסקראות גדולות מכון לדברי רד"ק עט סופר לא ע"א.

תמצא יִדְךָ של קהלת ט.י. וגם מן הכלל מירכא-תביר (שם 208) אנו למדים כי אין השווא של יִדְךָ, יָרְדוּ דומה לחטף פתח בעניין מניין ההברות הדרושות וע"ש.

ובכן על דעת המסורה והנקדנים אין שום סיבה מחייבת להגות יִדְךָ: $yad'ka$ אדרבה, הגיית $yad'ka$ היא הנדרשת⁷⁸. ואם כך הדבר, הרי מותרים אנו, ואולי אף מחויבים, לראות במעבר $a < \bar{a}$ מעבר איכותי בלבד בלא שינוי הכמות היסודית. אמור מעתה, שבמקרים מסוימים ומעטים מצויה בלשון המקרא לפי המסורה המקובלת הידמות תנועת \bar{a} להגה שלאחריו, ובמקרה שאנו עוסקים בו: הידמות ה- a לתנועת הקמץ של הכינוי. ראיה לכך ישמשו שני תהליכי הידמות אחרים, שכבר עמדו עליהם החוקרים⁷⁹: מצד אחד מידמה תנועת \bar{a} המקורית במלת מָוֶת ($*mawt$) לוי"ו ע"י הפיכת תנועת \bar{a} לקמץ. הנהגה אף הוא בעיגול שפתיים, (מטעם דומה נכתב aw במסורה המזרחית של הסורית \bar{a} לעומת \bar{a} שבמסורה המערבית): ומצד אחר אחראית תנועת הקמץ של -ך לשינוי הצירה לסגול בכל מקום שהתנועה היא תוצאה של דו-תנועה, כגון עֵינִיךָ, עָלֶיךָ (ובדומה לזה עֵינִיךָ, תִּקְרִינָה) לעומת עֵינִינוּ, עֵינִיכֶם.

לפיכך אחראי הקמץ של -ך לשינוי של *יִדְךָ, יִדְבָרְךָ ל-יִדְךָ, יִדְבָרְךָ ואין בין מלים אלה ובין שִׁמְךָ, בְּנֶךָ כל הבדל במניין ההברות. לשון אחר: כאן וכאן השווא נח הוא. כי האפשרות של הידמות התנועה בהברה שלפני הכינוי לתנועת הקמץ של הכינוי אינה מותנית בפתחונה של אותה ההברה, כמו במקרי ההידמות הנזכרים קודם לכן, מוכח למדאי מכגון יִדְכֶם, שבו הסגול של יו"ד נתון בהברה סגורה לכל הדעות⁸⁰. שווא נע לפני הכינוי -ך מצוי, במבטא המקיים אותו, מ ע י ק ר א: א) במלים המסתיימות בעיצור לפני הכינוי, כשהתנועה שלפני העיצור ארוכה היא מעיקרא; אולי מתוך שקשה לפי הכללים העבריים המקובלים לקיים את אורכה של תנועה בהברה סגורה, ושם באמת אין כל הבדל בפתחונה של ההברה בין הכינוי -ך לכינויים -כֶם, -כֶן.

⁷⁸ רואה אני כי Ch. Sarauw, Über Akzent und Silbenbildung in den älteren semitischen Sprachen (kopenhagen 1939, XXVI 8) למדעים הדנית כרך (פרסומי האקדמיה למדעים הדנית כרך XXVI 8) כרך א' עמ' 98 $yad'ka$ בלי הנעת השווא ובתנועת קסץ ארוכה, על יסוד מה י

⁷⁹ הסב את תשומת הלב לכך ראשונה סיוורס בספרו הנ"ל כרך א' 204, ובייחוד עמ' 286, וקיבלו אחרים מסנו, כמו ברנשטריסר בדקדוקו חלק א' עמ' 138.

⁸⁰ לעומת חִבְלַתְךָ (שה"ש ח, ה) שבמהדורות המצויות אנו רואים בכ"י של בן-אשר שבלני-נראר B 19 A (המונח ביסוד Biblia Hebraica מהדורה ד'); חִבְלַתְךָ, כלי בפתח ומלעיל, ואפילו יִלְדְתְךָ שם כתוב בפתח אף שהוא בסוף פסוק. קיום הפתח ואי-הידמותו לתנועת הכינוי -ך מתבאר יפה מתוך השפעת ההיקש לצורה הנקבית בעלת הכינוי לנסתר ולנפתרת: קְטַלְתָּ(הוּא), קְטַלְתָּה, כשם שהטעם מלעיל בצורה זו, אף ש-ך מצטרף למלה המסתיימת בעיצור (רי לעיל עמ' 66) ננרת אחר דרך ההטעמה של השאר הצורות הנקביות, כגון נִנְכַתֶּם (ברי לא, לב אֶהְבֶּתְךָ (מגיר ד, טו), וע"י עוד מה שנאמר להלן, בפנים, לגבי אֶהְבֶּתְךָ.

בְּ-קָן. למשל: אֵי-נָ-קָן, שִׁי-רָ-קָן, אִו-רָ-קָן: אֵי-נָ-קָם, שִׁי-רָ-קָם, אִו-רָ-קָם: (ב) במלים בעלות גרונית לפני הכינוי, ההופכת שווא נח מעיקרא לנע (=חטף) ועל ידי כך מביאה לידי שינוי (האם גם כמות יז) של ĩ (חירק) ל- e (צירי). באשר אין ה- ĩ בא ברגיל בעברית בהברה פתוחה, אלא אם נפתחה ע"י פשוט עיצור מוכפל. וכך אתה מוצא לעומת אִו-יָ-קָן, יָ-זָ-מָ-קָר-קָן, א-סָ-קָן: שוּ-לָ-קָן, אָ-שָׁל-לָ-קָן, בּוּ-רָ-קָן (ישע' מג, א). ושוב אין כאן הבדל במניין ההברות בין המלה בעלת כינוי קָן למלה בעלת כינוי קָם. -קָן.

לעומת זאת קשה לעמוד על טיבו של השווא (השני) בכגון אָה־קָן, שָׁא־קָן. שמא מעיקרא כאן הברה סגורה, ותנועת הצירי הגויה כאן בהתאמה לצורות שבהן ה נתון בהברה פתוחה, כמו אָה־בּוּ. צורה יוצאת מן הכלל כמו תְּכַפֵּךְ (משלי ד, ח) לעומת אֲכַפֵּךְ (למשל במד' כב יז) וכדומה עשויה לסייע להנחה כזאת.

מעבר איכותי בלבד של פתח לקמץ נראה לי גם במלת יָם המקיימת על פי רוב את הקמץ אף בסמיכות, והוא תנועה קצרה מעיקרא, בהידמות הפתח להגה השפתי מ"ם. הידמות בהיקף רחב יותר ובולטת יותר של תנועת קצרה להגה השפתי שלאחריה אנו רואים בלשון חכמים, ודנתי בכך ב"לשוננו" כרך יד עמ' 194.

יכול שיטען הטוען: הגיית יָךְ וכיו"ב בשווא נע מסורת שבעל פה קדמונית היא, החייה בעדת ה"ספרדים", ודאי, אסור שנזלזל במסורת שבע"פ, אלא שחייבים אנו ליתן את דעתנו גם על כך, שכל אחת מן המסורות שבעל פה כבר כאלף שנים נתונה היא להשפעת הניקוד המקובל ותלויה באופן הבנתו והסתגלותו אליו. לא יקשה כלל להבין, כיצד הונע כאן השווא בספרדית. מאחר שהגיית ההברה יד- מסורה בה כדין בתנועת א, וכיוון שתנועתה מקבילה לקמץ בניקוד הטברני (בספרדית אין מקום להידמות הנ"ל, מאחר שהכינוי הגוי בתנועת הפתח, וניקוד כזה אתה מוצא הרבה בניקוד א"י), ואותו קמץ, כשהוא הגוי א, בכל מקום אחר, השווא שלאחריו נע — אף כאן כן.

סברה זו אולי תיראה כקונסטרוקציה על גבי הנייר בלבד, אילולא עדות חשובה ומכרעת לדבריי ממקום אחר. ידוע הוא הכלל המסורתי, הקובע ששלוש פעמים במקרא יש למלת כל טעם או מתג, -תרין כל וחד וכל וסי' מסכינא גרמא ועפרא⁸¹, הכוונה ל-כל אחי רש שנאהו (משלי יט, ז), כל עצמתי תאמרנה (תה' לה, י), וכל בשליש עפר הארץ (ישע' מ, יב). פירושו של כלל זה בפי מנסמיו — שלא ידעו את ההבדל בין הקמץ הגדול לקמץ הקטן, ולא חשו משום כך לכלול יחד כל הנגזר מן כול, וכל הנגזר מן כלל — הוא שבשלושת המקומות המסומנים יש למלת כל ערך נגינתי שונה משאר המקומות. והנה כלל זה כשהוא מועתק למסורת המבטא הספרדית גרם להשתבשות הקריאה שבפסוקים הנ"ל בתה' ובמשלי, והספרדים קוראים שם kāl בדומה

81 עי' אכלה ואכלה מהדורת פרנסדורף עמ' 174 טור א 11.

ל-כל בישע, כדין כל קמץ גדול⁸². וכן בעיצומו של הדבר ההגייה הספרדית של תִּאֲרוֹ, נֶעְמִי וכיו"ב: nā'ōmī, tā'orō, שאפשר להוכיח את קיומה כבר במאה הי"א, בזמנים הסמוכים להשתרשות הניקוד הטברני⁸³, היא תוצאה של הסתגלות המבטא הזה לשיטת ניקוד שאינה מכוונת לו. והרי אותו מבטא עצמו (על כל פנים במה שנוגע למבטא הקמץ הגדול כֶּ) הוא ביסוד ספרות התעתיקים, ובה עדיין אנו רואים הגייה Oola = אֶלְלָה, Oliba, Oolibā, אֶלְלִיבָה, Oolibema, Oolibai, Olibema = נעמי⁸⁴.

ועוד אציין: אין להוכיח את נעותו של השווא הנידון אף מן השכבה הקדומה של הניקוד הבבלי. גם באותם הטכסטים, המוחזקים לישנים ואינם מסמנים כרגיל את השווא אלא כשהוא נע⁸⁵, גם בהם אנו מוצאים שווא שלפני הכינוי -ך מסומן בקו, במקום שלכל הדעות נח הוא, ומצד אחר חסר סימן השווא במקום שלפי הדעה המקובלת (אך לא לפי ההשקפה שהצעתיה) נע הוא. למשל: אֶמְרֶךְ (יחז' לה, טו) = אֶמְרֶךְ, אֶתְנֶךְ (שם, שם, י) = אֶתְנֶךְ, לעומת כשִׁמְחֶתְךָ (שם, שם, טז), וִירָאֶתְךָ (דב' ב, כה), ועל ידן: וּכְנַאֲתֶךָ (יחז' לה, יא), בִּידֶךָ (דב' ב, ל).

סופו של הדבר: תפיסתנו את כוונותיהם של אנשי המסורה והנקדנים בטיבו של השווא שלפני הכינוי -ך עשויה לבטל את הסתירה המדומה בתהליך הפוניטי הנידון. שהייתה למכשול בכל שיקולי המדקדקים. כי לא היה ולא נמסר שום הבדל מקורי בטיב השווא בין מלה כגון שִׁמְךָ למלה כגון יֶךְךָ. בשניהם נצטרף הכינוי כיוון למלה בצורתה בשלבה הקודם, הפריהיסטורי, ועל דעת המסורה אין שום תנועה שהיא חוצצת ביניהם.

82 קריאה זו הודיעני בראשונה מר מרן, ולאחר מכן שמעתי מפי תלמידי הספרדים.
83 המקור הספרותי אולי הקרום ביותר הוא השער האחרון של *كتاب التقييد* לר' יהודה איוג' (מהדורת נוט עס' XIV – XV) בדבר הניית תאר וכיו"ב בנשייה. ונראה שנעלמה הבנת העניין מן נוט. אין לפרש את דברי חיוג' *واسقطت الواو التي كانت بين التاء والالف* (כל' של תאר) *قبل اضافته والقيت ضمته على الثاني وهو الالف الخ* (p. 146) "is dropped and the second radical receives a short (?) vowel". אין כלל הכוונה לוויי ש ב כתב (שגם לפי חיוג' אינה מחויבת להיכתב), אלא זה פירושו: ואתה מפיל את הוויי (במבטא) שהוא בין התיו והאלף (ז"א O) לפני היסמכה (של מלת תאר לכינויה) ונותן את תנועת ה O שלה על (האות) השנייה, והיא האלף. מתואר אפוא כאן התהליך *ta'oro : to'ar*.

84 אבל אֶלְלִיבָה נמסר *Eliaβ* כאילו היה כתוב אליהב. *phalach*, הירונימוס חבוק נ, ב נגזר ממשקל פֶּעַל, השווה את השם אֶלְפֶּעַל דה א ת, יב, שאם לא נפרש כן לפי המבטא הספרדי היה ראוי שיבוא *phaOlach*.

85 ע"י קאהלי Mdo עם' 171, הדוגמאות לקוחות מן העמודים 4, 32.

נ ס פ ח

במסגרת הדיונים שקדמו לא שילבתי את המגילות הגנוזות, כיוון שלפתרון עיקר שאלתנו, שאלת היחס שבין המסורות השונות בכינויים הגדונים, אין בכוחן לתרום שום תרומה. אבל גם לעצם הבעיה של הכינויים -ה, ה, בדקדוק העברי המקראי אין בהם חידוש. הכתיב -כה מצוי בנוסח המקרא שלנו ב-30 תיבות בערך, וכבר מטעם זה לא ראו חוקרי הלשון העברית, כמעט כולם, להסכים לסברתו של סיוורס על חידושה המאוחר של צורת הכינוי -ה. אף הוא עצמו לא יכול להתעלם מן הכתיב הזה ונדחק לפרשו כפי שפירש שם. כך מצטמצמת תרומתן של המה"ג בבעיה הזאת כמעט (ראה לעיל הערה 74) לעובדה, שהכתיב -כה נפוץ בהן במידה יתרה.

ואולם מבחינה אחרת יש בהן במה"ג סיוע חשוב למסקנות המוצעות לעיל. גם בהן, בכללותן, ניכר בשטחים שונים אותו הרקע של המבטא הארמי בעברית, שמצאנו בכל הסטיות מן הניקוד הטברני, והוא בולט למדאי הן בניקוד הארץ-ישראלי והן במסורת השומרונים. בנוגע לשומרונים כבר עמדתי לפני שנים על כך, שמבטאם היום מייצג בנאמנות מפליאה את מבטאם העברי בימי שלטונה של הארמית בא"י, וכי סגולות שונות של המבטא הזה לא נתייחדו להם בלבד; אדרבה, הן היו משותפות להמוני עם מבני ישראל בא"י, ובייחוד מאלה שהיו קרובים קרבת מקום לשומרונים (ועי' מה שכתבתי במאמרי „שירת האזינו בעברית שומרונית" בספר היובל לכבוד פרופ' טורטשינר עמ' 74, וכן „הניקוד השומרוני" וכו' בספר היובל לכבוד פרופ' אפשטיין עמ' 299).

המגילות הגנוזות זכו לטיפול לשוני (על יסוד שתי סקירותיו של סוקניק וקטעים שיצאו לאור ב-BASOR) מצד חוקרים שונים, ובייחוד עסק בהן מבחינה לשונית ח' ילון במחקרים אחדים, שהחשובים והמקיפים ביותר הם שני האחרונים, בסיני (ראה הערה 41 ובקריית ספר שנה כ"ו עמ' 239 ואילך). ברם, אין ספק, שעדיין לא הועלה כל מה שהמגילות האלה צופנות בקרבן להבנת ההיסטוריה של העברית, והמחקר הלשוני בהיקפו המלא יתחיל עם פרסומן של כל הטכסטים. אורשה נא אפוא להעמיד כאן על קוים אחדים במבטא העברית כפי שהוא ניכר מתוך המה"ג, שעדיין לא השגיתו בהם החוקרים, והם ידועים לי היטב מן המבטא השומרוני. אעמוד על המשותף לכולן פחות או יותר:

(1) ו – יו

חילופי נוסח בכינוי הנסתר ביחיד או בריבוי אתה מוצא הרבה במגילת ישעיהו ומחוצה לה, כגון: חסדו – חסדיו (יש' מ, ו), טרפו – טרפיו (שם לא, ד), ידו – ידיו (שם נו, ב), קבדו – כבודיו (שם נט, יט), נלטה – נכתיו (שם לט, ב), ידיו – ידו (שם ג, יא), שעשו עי' – שעשו עו (שם ה, ז). לכאורה לפנינו חילופי נוסח ענייניים

שכמותם אתה מוצא במגילת ישעיהו למאות. ואולם כיצד נבין ברואשיו, שם נט, יז במקום בראשו? כלום אפשר, שידובר כאן על ראשים הרבה? וכן קשה להבין מבחינה כתיבית את הנוסחאות לתבונתיו (שם מ, כח) פעלתיו (שם מ, י; מב, י), ולתורתיו (שם מב, ד), ובחבורתיו (שם ג, ה), וצדקתיו (שם נט, טז) וכיוצא במלים אלה במגילות האחרות. שאם נניח, שהסופר גורס בכל אלה לשון רבים מעין ולתורתיו, וצדקתיו, על כרחנו נאמר שנהג בהן כתיב חסר, שאין דוגמתו בשאר הצורות ובכלל זה אף צורת הריבוי של הנקבה בלא כינוי. ונראה לי שעניין זה מתחוויר מתוך מה שראיתי אצל השומרונים.

113 כבר פירשתי במקום אחר ("לשוננו" יב עמ' 133) סתומה כתיבית בשומרונית, שגרמה למבוכה בהבנת הצורה. הראיתי שתיבות הכתובות בטכסטים הארמיים של השומרונים בריו, שמעיו, ידעיו (וגם בחילוף מקום הגרונית) צריכות להיקרא $\bar{b}āro$, $\bar{s}āmo$, $\bar{y}ādo$ והן צורה קטול (השגורה בתפקיד הכינוי בניב הזה). כתיב זה יכול להתפתח מתוך ש-יו בסוף של תיבה, בכינוי הנסתר, נהגו $\bar{b}āno$, כמו בניו נהגה ($\bar{b}anaw >$).

זוהו אפוא בדיוק המצב של המבטא במה"ג. -יו של הכינוי נהנה \bar{o} , ועל כן משמש הצירוף יו להביע תנועתם בסוף מלה, גם כשאין תנועה זו יוצאת מן \bar{a} , כמו פִּעְלָתוּ = פִּעְלָתוּ. מתוך כך נבין שאין שום הפרש ענייני בין נוסח המגילה לנוסחנו. וכך נתברר לנו שהנוסח סוסו בפשר חבקוק לפסוק א. ח (סוקניק סקירה ב' עמ' פט, Millar Burrows לוח 56 טור ג) שונה רק בכתיב מן סוסיו בנוסחנו, ושהמלה מצוותו בשתי ווין (לוח 57 טור ה) ראוי לקראה מְצוּתוֹ כשם שמלת צדקותו בסרך היחד XXI מחייבת את ההגייה צִדְקוֹתוֹ ($> צִדְקוֹתוֹ$). וכן במלת מאחרו שם 17 הכינוי הוא של הריבוי, וצורת היסוד היא אחרי ולא אחר, שהרי שלא בכינוי הנסתר ניכרת צורת היסוד אחרי גם בכתיב, כעדות אחריכה שם II 6. היעדר יכולת לבטא דו-תנועה $\bar{a}w$ וכיוצא ל- \bar{o} הוא מן הדברים האופייניים למבטאים הארמיים בא"י (במקרא ומחוצה לו). בעוד שהדו-תנועה $\bar{a}y$ משתמרת בהיקף רחב למדאי, באותם התנאים בדיוק. בעוד שבשומרונית מתכוון הדיפתונג $\bar{a}w$ ל- $\bar{o}(u)$ כנראה תמיד (השווה שָׁן שִׁמ' כג. א: $\bar{s}ū$), נראה שכאן מתכוון הכינוי בלבד, שכן מצאנו בפשר חבקוק לוח 59 טור 10 שוּ = שוּא.

פעמים נמצא, שתהליך הכיוון נשתקע פה ופה במקורותינו הידועים. כך נמצאת מלת עכשיו כתובה ומנוקדת עִכְשִׁו (בג' דרשות קטועות, תרביץ ד' עמ' 330) ו-עִכְשִׁו (פורת, לשון חכמים עמ' 149). ההשתלשלות הפוניטית כאן היא כך: $\bar{a}k'so > \bar{a}k'saw > \bar{a}k'sahu > \bar{a}k'asahu > \bar{a}d'kasahu$ (כמו בארמית עד כדו) וכך מתיישבת קושיתו של סגל דקדוק לשון המשנה עמ' 157 הערה 4.

(2) או – וא והדומה לו

בידוע שתנועת \bar{o} בכגון ראש, זאת, ויאמר מובעת במה"ג בתוספת וי"ו, מלא שבמלא"ו ואין חילוק היכן נקבע מקומה של הוי"ו, לפני האל"ף או לאחריה, כגון: רואש (יש' א, ו) – ראוש (שם ז, ח: יט כ), זואת (שם יד, כו: כו, א) – זאות (ג, ו), ויאמר (שם ג, ו) – ויאומר (שם ח, א), וכן הוא הכתיב במלים כמו באושמה (שם לד, ג) = בָּאֹשֶׁם, מואדה (שם מז, ט) לעומת מאדה (שם לא, א, וסקירה ב' עמ' נב), נואם (ישע' ג, טו) ועוד. איני סבור שיש קשר בין כתיב זה לתופעה אחרת של צורת "יפועל במקום יפעול" (ילון קרית ספר 241) ועי' להלן. לעומת זאת נראה לי שיש קשר בין כתיב זה לכתיב מיא, כיא, ראישון, כוה, פרעוה, וכיו"ב.

לפי עניות דעתי משתקף בכתיב של רואש – ראוש אופן הגיית התנועה הארוכה בהברה מוטעמת. יש לתנועה זו שני שיאים⁸⁶, וכל אחת מן האותיות אל"ף ווי"ו, ויהא סדרן כפי שהוא, נושאת אחד השיאים של התנועה הארוכה, שאולי במבטא הזה כבר נתפצלו לשתי תנועות מוחשות, כפי שאנו מוצאים במסורה השומרנית⁸⁷. במבטאן של המה"ג יש לנו החוליה המקשרת בין המבטא כפי שהוא רשום במסורתנו ובין המבטא השומרני. שכן ההגייה השומרנית $ya'umer - ya'omer, 'zē'ot, 'rē'os$ (ההארכה של התנועות a, e אולי היא אופיינית רק לדרגה המאוחרת של השומרנית) מקורה $yoomar, zoot, roos$ ובהיבדלות תנועת ה- o (הראשונה) הנהוגה בעברית המקראית וגם בארמית. רק כמבע לתנועה ארוכה בעלת שני שיאים יכול אני להבין את הכתיב לנואם בישע' נו, י=lanuum=לָנוּם, שכן האל"ף אין מקומה כאן מבחינה אטימילוגית.

ונראה לי שלא רק תנועות u, o הארוכות היו הגויות כך, אלא גם תנועות אחרות במעמד פוניטי מסוים, אך לא נמצאה דרך לציין זאת גם באחרות. כך מסתבר לי, שגם במלים מיא, כיא, כוה, פרעוה וכיו"ב כל אחת משתי אמות הקריאה נושאת שיא אחד, אלא במקום שיש כתיב מסורתי בה"א, כמו במלות כה ופרעה, מוסיפים

86 על התופעה הזאת עיין למשל O. Jespersen, Lehrbuch der Phonetik 4 (1926) p. 201; N. S. Trubezkoy, Grundzüge der Phonologie (Prague 1939) p. 201; und More, phonologische Auffassung der Quantität עמ' 169 ואילך, וכן בעמ' 180. בתחום היסודי עמדו על תופעה זו חוקרים שונים, ועיין במחקר דמיוחד של N. Rodokanakis, Der zweigipflige Akzent im Minäo-Sakäischen (Sitzungsab. der KAW in Wien, Bd. 178, 1915, עמ' 12–56).

87 השווה דברי יספרמן שם: Falls aber der zweite Gipfel sich deutlich vom ersten durch Sonoritätstalscheidet, hat man nach meiner Auffassung wirklich zwei Silben, ... ובנוגע לניב של סוקוטרי מעיד רודוקאנאקיס שם עמ' 14: Aus diesen einsilbigen Gruppen mit Doppelgipfel sind in Soqotri zweisilbige Verbindungen hervorgegangen (ההדגשה שלי) ...Dementsprechend ergab ... *ed > 'ed, Hand'...

וַיִּג, ובשאר המקומות מועברת האל"ף מן ראש וכיו"ב גם אם אינה מוצדקת מבחינה אטימולוגית (בדומה לראישון), למשל כיא, ועוד.

ואולי לא רחוק הוא כלל לראות בכתיב השומרוני פִּי, לעומת המסור במסורתנו פִּי (בצירוף כינוי המדבר) הקבלה לכתיב כיא, מיא במה"ג. כבר העמדתי על כך (בספר טורטשינר עמ' 76) שהכתיב השומרוני הנ"ל הוא תוצאה של ההגייה ^{fiyyi} (ולא להפך!), ועכשיו נמצאנו למדים מה יכול להיות מקורה של הגייה המוזרה לכאורה. לדעתי מתבטא אותו העיקרון שכבר ראינו במלת ^{re'os} וכיו"ב. הוי אומר מקור ^{fiyyi} הוא ⁱⁱⁱ. במלים אחרות: במקום שיש היום שתי תנועות עצמאיות (בחציצת הגה-המעבר המוכפל כדין מבטא זה), היתה לפני תנועת ו ארוכה מאוד בעלת שני שיאים. ויש לו להסבר זה על מה שיסמוך. שכן פי כצורת הסמיכות של פה נכתב אף בנוסח השומרוני ביו"ד אחת ונהגה ⁱⁱ, וכך נהגים בפִּי, לפי ^{elfi} ^{bafi}, משמע במקום שאין המלה נושאת טעם עיקרי (או שום טעם). שם לא היה מקום לתנועה בעלת שני שיאים.

אוצר החכמה

ברם לתקנתה של האמת עלינו לומר, שהתהוותה של צורת ^{fiyyi} יכולה להיות שונה מן המתואר לעיל. נטיית מלת פה בצירוף כינוי הנוכח והנסתר וכדומה היא ^{fiyyu}, ^{fiyyak}. וצורות אלו נתפתחו כיוון מן ^{fi+hen}, ^{fi+ak} (עי' לעיל עמ' 83) ועל פיהן נולדה בדרך ההיקש הצורה בעלת כינוי המדבר. אלא עד שאנו נזקקים להסבר של היקש מוטב לנו לראות את ההסבר הראשון עיקר, בייחוד מחמת הקבלתו המעניינת לנמצא במגילות הגנוזות.

בסופו של הדבר יצוין שלפעמים מרומזת הגייה כזאת בניקודנו. במלים כמו מֵאֵד, בָּאֵשׁ, שכן על דעת המסורה בדבר איכות השווא לפני הגרוניות צריך לקרוא כאן ^{bo'os}, ^{mo'od} (כמו ^{ze'eb}). ההסבר הניתן בדקדוקים, שלפנינו משקל סגולי קטל ע"ד הארמית, מוטעה, מאחר שידוע היטב, כי התהוות המשקל הזה מן קטל מאוחרת הרבה מן ביטול הקונסוננטיות של האל"ף בעברית ובארמית (*רָאֵשׁ < ראש; רִישׁ, או *בָּאֵךְ < באר, בור). הניקוד שלנו במקרים יוצאים מן הכלל הנ"ל מציין אף הוא שהתנועה הארוכה כאן היו לה מעיקרא שני שיאים. (לפי זה מתקן אני את דבריי ביחס לצורות השומרוניות והעבריות שלנו ב"לשוננו" יב עמ' 124).

מעיקרא אולי הייתה הגיית התנועה הארוכה כפי שתיארתי קשורה להברה המוטעמת, אך הכתיב שנשתרש יכול להישאר גם במקרה שההטעמה זזה מן ההברה, או אם אמנם נתפצלה התנועה לשתיים, כמו בשומרונית, נתקיימה התפצלותה גם מחוץ להטעמה. ברם כלום המנהג להשתמש ב"צורות ההפסק" (עי' ילון סיני עמ' רעח ואילך) אינו רומז להטעמה מלעילית במידה יתרה ממה שהיא נהוגה במסורתנו? המסורה השומרונית (ולא היא בלבד) היא מלעילית לחלוטין. על כל פנים יושם עוד לב לצורות הציוריות בקונטכס גמור המראות תנועה מלאה לאחר עי"ן הפעל כמו בשומרונית: שפוטונה

(ישע' ה. ג.), ואכולו טוב (שם נה. ב.), חגורו (טו, ג) אמורו (סב, יד) ועוד. אין מן הנמנע אפוא, שגם צורת יואמר נהגתה ^{אוצר החכמה} yoomar (בשומרונית (yā'ō(u)mer).

(3) „יפועל“

ילון (קרית ספר 241) העמיד על הכתיבים אדורשכה (סקירה ב' מג), וישומעוני (שם עמ' מו), יעושקני (שם נג) ועוד. כפי שראינו לעיל נראה לי שיש קשר בין כתיב זה לכתיב יואמר וכדומה. אלה הן צורות רגילות של בניין קל, אלא שצמחה בהן תנועה בין שני העיצורים הראשונים של המלה שהביאה, כפי הנראה להנחת התנועה (השווא) לאחר העיצור השני. תופעה זו ידועה מן הניקוד הבבלי כגון ויטמכו = ויטמכו, ויכרעו = ויכרעו ועוד (עי' פורת לשון חכמים עמ' 39) וכן בארמית למשל, מדינחאי במקום מדנחאי, וגם בדיאלקטים ערביים (ראה ברוקלמן Grundriss I עמ' 212 למשל lyuhulsū) שהתנועה הצומחת יכולה להיות גם u עי' עוד בדקדוקו המנדאי של נילדיקי § 25.

(4) - כמה

כבר ראו החוקרים את הדמיון שבין הכתיב הזה למבטא השומרוני ^{אוצר החכמה} kimmā. אין ספק שכאן השתמרה סגולת הגייה עברית קדומה שאין לה רע בארמית. הצד השווה למה"ג ולמסורת השומרונית הוא: (א) שימור דיאלקטי של התנועה הסופית בכינוי הנוכחות ^{אוצר החכמה} kinnā- (וב) העברתה של התנועה הזאת עם הכפלת העיצור שלפניה (גם במה"ג?) על כינוי הנוכחים. מעניין ביותר שבשומרונית נשתמרה הגייה זו, אע"פ שקיבלו את הטכסט שאינו מסמן אותה, והרי זו עדות עד כמה היתה נפוצה ומושרשת. במסורה מאוששת היטב משתמרת בשומרונית הגייה שאין לה אחיזה בכתיב מלא, כמו למשל אחתי ^{אוצר החכמה} al'uti = אחותי (תדיר יותר הכתיב החסר בנוסחם), אחרי ^{אוצר החכמה} al'uri = אחורי (גם כשאצלנו אחרי!).

(5) במגילת ישעיה שהוציא Burrows ניכרת הארמיות בקריאה העברית במידה יתרה. האופייני והמשותף לה ולדרכי הכתיב השומרוני גם במקרא, ובייחוד בכתבי היד הארמיים שלהם, הוא החלפת מקום הגרוניות, שלא היו נהגות כלל במעמד פוניטי זה (כל' אפילו לא כאל"ף). הכתיבים שוחד (א, כג) — שחוד (ה, כג), צעור (טו, ה) = צער, תאור (נג, ב) = תאר, ופועלתי (מט, ד) = ופעלתי, פועלתמה (סה, ז) = פועלתם, צהורים (נח, י; נט, י) = צהרים מחייבים להניח הגייה מעין soor 'sood fuullati וכיו"ב (בשומרונית באה תנועה ארוכה מאוד במקום הגרונית עם הכפלת העיצור אחריה).

מתקבל על הדעת ש-ידוהי (מד, ה) ו-דרכוהי (מח, טו) צריכים להתפרש כצורות ארמיות ממש, אולם דווקא המלה האחרונה בצירוף הפעל מעידה שהסופר תפש כאן

לשון יחיד. במאמר המתפרסם ב- Archiv Orientalni הערתי על כך שמלת „אביו” כשהיא בטכסטים ארמיים של השומרנית היא הגויה lābo (בעברית a^lbīyyu = אביהו). וזהו כתיב מתחלף במקום „אביו” (אבוהי). המעבר הפוניטי הוא $o(u) < uy$ לא רק במלה זו כמובן. ונשתקע בכל פֶּעוּל של ל”י כגון גָּלוּי : lālo. אם זהו המבטא של הכינוי -והי בפי סופר המגילה הזאת, הדובר ארמית בלא ספק, הרי כאן נוסחה כתיבית בלבד להבעת o ועי' לעיל 1). לעומת זאת קראוהי בהיותו קרוב (נהו) מראה את אופן הדיסימילאציה השליטה בארמית, היינו היבדלות ה u השנייה, בהיפוך לעברית המבדלת את ה o)u הראשונה.

בהשוואה מדויקת ניתן למצוא פרטים אחרים המשותפים למבטאן של המגילות הגנוזות ולמבטא השומרני, שלא היה מיוחד להם בלבד, כמו למשל הקריאה סודם במקום סדום, או טשטוש ההכרה בתפקידה התחבירי של צורת וְקָטַל (עבר מהופך) והחלפתה ביקטל, כגון: ויהי(ה) תחת והיה בישע' ה, ה; שם כט, טו ועוד, כי זה וזה היה להם רקע משותף בדיבור הארמי, ואין כאן המקום להאריך.

אילו היו תופעותיה של הלשון הארמית בארץ ישראל ידועות לנו כברירות לפי מקומן וזמנן, אז יכולנו להפיק תועלת מן הארמית לקביעת זמנן ומקום כתיבתן של המגילות הגנוזות. אולי יש בכל זאת במה שהבאתי רמזים, אף כי קלושים, לאחר את כתיבתן לאחר חורבן הבית השני.

נמסר לדפוס בטבת תשי"א.

הודפס מאתר אוצר החכמה tablet.otzar.org עמוד 99